

„Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich: Europa inwestująca w obszary wiejskie.”
Instytucja Zarządzająca Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 – Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi.
Operacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich
Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020
Odwiedź portal KSOW – www.ksow.pl Zostań Partnerem Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich

CENTRUM DORADZTWA ROLNICZEGO W BRWINOWIE

Oddział w Poznaniu

ul. Winogrody 63; 61-659 Poznań

Raport z realizacji operacji pn.

„ZWIĘKSZENIE EFEKTYWNOŚCI DORADZTWA WE WSPIERANIU INNOWACJI W ROLNICTWIE”.

Opracowany w Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Poznaniu

Autorzy

Janusz Dąbrowski - Centrum Doradztwa Rolniczego
Edward Matuszak – Centrum Doradztwa Rolniczego

23-24 październik 2017 r.

Spis treści

1. Wprowadzenie	3
2. Cel, przedmiot, metody i zakres badań	4
3. Doradztwo rolnicze we wspieraniu działań innowacyjnych w rolnictwie	7
4. Opis wyników badania	13
4.1. Charakterystyka odbiorców usług doradczych	14
4.2. Charakterystyka podmiotów świadczących usługi doradcze	20
4.2.1. Doradztwo publiczne	20
4.2.1.1. Kontekst instytucjonalno-organizacyjny systemu doradztwa publicznego	20
4.2.1.2. Proces świadczenia usług doradczych	24
4.3. Doradztwo prywatne – akredytowane prywatne podmioty doradcze	29
5. Rola doradztwa w systemie promowania rozwiązań innowacyjnych w rolnictwie i na obszarach wiejskich	30
6. Wnioski i rekomendacje	39
7. Załączniki	42
Załącznik 1 Zestawienie danych ankietowych z Powiatowych Zespołów Doradztwa	42
Załącznik 2 Zestawienie danych ankietowych prywatnych podmiotów doradczych	53
Załącznik 3Scenariusze dla grup fokusowych	59

1. Wprowadzenie

Zagadnieniem akcentowanym w dokumentach strategicznych Polski i UE w obecnym okresie programowania tj. w latach 2014 do 2020 i zapewne w przyszłości również, jest wspieranie i promowanie działań innowacyjnych. Wykraczają one poza standardowe działania modernizacyjne jakie dominowały w stosunku do rolnictwa i obszarów wiejskich w poprzednich okresach programowania¹. Innowacyjność sektora rolno-żywnościowego jest również wyzwaniem dla doradztwa, dla rolnictwa i obszarów wiejskich obejmującego szerokie spectrum wsparcia (od doradztwa związanego z WPR, doradztwa ekonomicznego przez sferę działań agro-środowiskowych aż do doradztwa technologicznego).

Szeroko rozumiane doradztwo dla rolników i mieszkańców obszarów wiejskich (w zakresie informacyjnym, edukacyjnym, upowszechnieniowym i doradczym) prowadzi obecnie wiele instytucji i firm (państwowe jednostki doradztwa rolniczego, akredytowane podmioty prywatne, izby rolnicze, uniwersytety rolnicze, instytuty naukowe, ARiMR, ARR, firmy sprzedające środki do produkcji rolnej, prywatni doradcy). Zakres, forma i jakość usług doradczych świadczonych przez poszczególne podmioty jest różna.

Rozproszenie działań podmiotów doradczych, powielanie niektórych form ich działalności duża ilość działań informacyjnych, nieskoordynowane działania upowszechnieniowe, ograniczone możliwości finansowe szczególnie ośrodków doradztwa rolniczego, formy pracy doradczej wynikające bardziej z możliwości aniżeli oczekiwań rolników powodują ograniczenie skuteczności działań doradztwa rolniczego².

Stąd, z punktu widzenia decydentów w sferze rolnictwa i obszarów wiejskich, ważne jest przeprowadzenie analizy aktualnego stanu całego doradztwa działającego na obszarach wiejskich. Warto w tym kontekście odnieść się do trendów w myśleniu UE idącym coraz bardziej w stronę wspierania innowacyjności, również w następnym okresie programowania.

Raport prezentuje badania przeprowadzone w wyniku realizacji projektu wdrażanego przez Centrum Doradztwa Rolniczego, Oddział w Poznaniu w okresie od czerwca do października 2017 roku finansowanego przez KSOW w ramach operacji pn. **„Zwiększenie efektywności doradztwa we wspieraniu innowacji w rolnictwie”**.

Jego zadaniem była wstępna analiza roli systemu publicznego doradztwa rolniczego w procesie transferu wiedzy w zakresie rolnictwa i rozwoju obszarów w Polsce.

Autorzy raportu pragną w tym miejscu bardzo podziękować wszystkim respondentom i uczestnikom fokusów i wywiadów pogłębionych za ich czas poświęcony na udział w badaniu. Szczególnie było to trudne, że badanie prowadzone było w okresie czerwiec-wrzesień br., a więc w miesiącach dużego obciążenia pracą dla doradców publicznych i prywatnych oraz innych respondentów. Tym bardziej autorzy dziękują za czas poświęcony badaniom.

¹Babuchowska K; Marks-Bielska R. „Innowacje i uwarunkowania wpływające na jakość innowacji w zrównoważonym rozwoju polskiego sektora rolno-spożywczego”, Zagadnienia Doradztwa Rolniczego nr 2/2017; Centrum Doradztwa Rolniczego

²Drzażdżyńska K. „Ocena działalności doradców Dolnośląskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w opinii rolników z powiatu kłodzkiego (na przykładzie szkoleń i udzielanych porad)” – Zagadnienia Doradztwa Rolniczego nr 3/2017; Centrum Doradztwa Rolniczego

2. Cel, przedmiot, metody i zakres badań

Celem niniejszej analizy jest zebranie opinii najistotniejszych interesariuszy procesu doradztwa głównie z punktu widzenia poprawy potencjału całego sektora polskiego doradztwa, niezależnie od formy działania i typu własności (zarówno publiczne, jak i prywatne doradztwo) w zakresie transferu wiedzy i wspierania wdrażania innowacyjnych rozwiązań w rolnictwie.

Celem długoterminowym jest identyfikacja barier, a następnie ich usuwanie (tam gdzie to będzie możliwe) czy też ich łagodzenia (przez proponowanie właściwych rozwiązań).

Głównym zadaniem docelowym badań jest polepszenie synergii między podmiotami biorącymi udział w procesie doradztwa dotyczącego wspierania innowacyjnych rozwiązań, co powinno zwiększyć efektywność tych mechanizmów wsparcia, a poprzez to powinno przyczynić się do lepszej efektywności wydatkowania środków publicznych w tym zakresie.

2.1. Metody badań

Badanie opinii doradców przeprowadzono przy pomocy opracowanej w tym celu ankiety oraz w trakcie badań fokusowych.

Ankiety były zróżnicowane w swej treści w dostosowaniu do respondentów. Zawierały część wspólną i pytania dedykowane poszczególnym grupom respondentów.

Badania ankietowe były prowadzone anonimowo metodą on-line. Ankiety badawcze zostały zamieszczone na serwerze pod różnymi adresami. Wybrane grupy respondentów zostały poprzez pocztę elektroniczną zaproszone do wypełnienia ankiet. Każdy z potencjalnych respondentów otrzymał adres internetowy i hasło do właściwej ankiety. Ilość zaproszeń do wypełnienia ankiety, które nie zostały zwrócone przez pocztę elektroniczną przedstawiono w tabeli 1.

Zaproszeni zostali:

- kierownicy wszystkich Powiatowych Zespołów Doradztwa,
- ponad 50% doradców z akredytowanych prywatnych podmiotów doradczych spośród zarejestrowanych na stronie internetowej Centrum Doradztwa Rolniczego,
- wszyscy dyrektorzy biur Wojewódzkich Izby Rolniczych,
- 308 dilerów i doradców największych firm sprzedających środki do produkcji rolniczej: nawozy, środki ochrony roślin, pasze, nasiona, sprzęt do wyposażenia budynków inwentarskich, maszyny rolnicze – na podstawie adresów ze stron internetowych.

Badania fokusowe prowadzone były z następującymi grupami:

- rolnikami,
- doradcami z Ośrodków Doradztwa Rolniczego,
- doradcami z prywatnych akredytowanych podmiotów doradczych,
- kadrą kierowniczą Ośrodków Doradztwa Rolniczego

W badaniach uczestniczyli rolnicy i doradcy uczestniczący w szkoleniach organizowanych przez Centrum Doradztwa Rolniczego.

Scenariusze badań fokusowych w załączniku od pozycji 3 do pozycji 6.

Zebrane wyniki badań wraz z wnioskami i wstępnymi rekomendacjami otrzymali trzej, którzy przedstawili swoje uwagi i opinie (w załączeniu do raportu).

Zostały również przedstawione w trakcie konferencji nt. „Zwiększenie efektywności doradztwa we wspieraniu innowacji w rolnictwie” zorganizowanej w dniu 23-24.10.2017 roku w Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie. W drugim dniu konferencji

przeprowadzono dyskusję w trzech grupach dyskusyjnych. Uczestnicy złożyli uwagi i propozycje dotyczące następujących zagadnień:

- Czynniki wyróżniające innowatorów w rolnictwie i na obszarach wiejskich
- Rola doradców we wdrażaniu innowacji w rolnictwie
- Jak usprawnić wspieranie procesów innowacyjnych w doradztwie w relacji do nauki i firm komercyjnych

2.2. Zakres badań:

Badanie opinii prowadzone były przy pomocy anonimowej ankiety w następujących podmiotach:

- Powiatowe Zespoły Doradztwa (PZD) wchodzące w skład Wojewódzkich Ośrodków Doradztwa Rolniczego
- akredytowane prywatne podmioty doradcze,
- Izby Rolnicze,
- firmy sprzedające środki do produkcji rolniczej i świadczące równocześnie usługi doradcze, przede wszystkim z zakresu stosowania sprzedawanych środków w produkcji rolniczej

Ankiety udostępnione zostały drogą elektroniczną 812 podmiotom, co wyszczególniono w tabeli 1 :

Tabela 1

Zakres badań ankietowych

Podmioty, którym udostępniono ankietę	Liczba podmiotów, którym udostępniono ankietę	Liczba odpowiedzi
Powiatowe Zespoły Doradztwa	311	160
Akredytowane prywatne podmioty doradcze	177	6
Izby Rolnicze,	16	1
Firmy sprzedające środki do produkcji rolniczej	308	0

Źródło: obliczenia własne na podstawie badań przeprowadzonych przez CDR w ramach niniejszego projektu

Z zaproszonych do wypełniania ankiet PZD odpowiedzi udzieliło 160 PZD co stanowi średnio 51,4% wszystkich Powiatowych Zespołów Doradztwa Rolniczego.:

Tabela 2

Liczba nadesłanych odpowiedzi ankietowych z Powiatowych Zespołów Doradztwa

Województwo	Liczba PZD	Liczba odpowiedzi/% PZD
Dolnośląskie	26	12/46,1
Kujawsko-Pomorskie	19	11/57,9
Lubuskie	11	7/63,6
Lubelskie	23	14/60,9
Łódzkie	18	9/50
Małopolskie	17	4/23,5
Mazowieckie	37	17/45,9

Opolskie	11	3/27,3
Podkarpackie	21	12/57,1
Podlaskie	14	6/42,9
Pomorskie	16	8/50
Śląskie	17	6/35,3
Świętokrzyskie	13	6/46,1
Warmińsko-Mazurskie	19	14/73,7
Wielkopolskie	31	27/87
Zachodnio-Pomorskie	18	4/22,2
Razem	311	160/51,4

Źródło: obliczenia własne na podstawie badań przeprowadzonych przez CDR w ramach niniejszego projektu

Zakres badań fokusowych

Badania fokusowe przeprowadzone były – w oparciu o przygotowane scenariusze - z następującymi uczestnikami:

- rolnicy
- pracownicy prywatnych akredytowanych podmiotów doradczych
- doradcy i kadra kierownicza Ośrodków Doradztwa Rolniczego.

Badania fokusowe były bardzo dobrym uzupełnieniem badań ankietowych. Wypowiedzi uczestników dostarczały znacznie więcej informacji aniżeli dane liczbowe. Wskazywały często źródła i przyczyny wzajemnych relacji podmiotów doradczych na rynku usług doradczych. Wiele z tych relacji ma podłoże ekonomiczne, inne wynikają z poczucia konkurencyjności podmiotów na rynku usług doradczych. Sytuację pogłębia fakt, że wielu właścicieli/pracowników prywatnych podmiotów doradczych i firm zaopatrujących rolników w środki produkcji to byli doradcy Ośrodków Doradztwa Rolniczego. Odchodząc z pracy w Ośrodku Doradztwa Rolniczego, polepszali swój status finansowy, zabierali współpracujących z nimi rolników, tworząc konkurencję dla Ośrodka Doradztwa Rolniczego w zakresie usług komercyjnych (wypełnianie wniosków o dopłaty obszarowe, programy rolno środowiskowe, wnioski i biznesplany dla działań inwestycyjnych).

Z wypowiedzi uczestników grup fokusowych wynikała przyczyna braku odpowiedzi ankietowych od doradców i dilerów firm sprzedających rolnikom środki do produkcji rolniczej. Pozostałe podmioty doradcze (zarówno prywatne jak i doradcy Ośrodków Doradztwa Rolniczego) postrzegane są najczęściej jako konkurencja na rynku usług doradczych. Ważnym (pewnie w niektórych firmach najważniejszym) kryterium oceny pracowników tych firm jest sprzedaż oferowanych środków produkcji. Doradcy ośrodków doradztwa rolniczego, kierując się właściwym dla doradztwa publicznego obiektywizmem, nie są skłonni do bezkrytycznego popierania ofert firm zaopatrujących rolników w środki do produkcji rolniczej. Temat ten był wskazywany w wielu wypowiedziach ankietowych i wskazany był również w dyskusji w trakcie konferencji. Sytuacja ta wyjaśnia niechęć osób zatrudnionych w tych podmiotach do udziału prowadzonych badaniach ankietowych w ramach niniejszego projektu/operacji.

3. Doradztwo rolnicze we wspieraniu działań innowacyjnych w rolnictwie

Długookresowy program wzrostu społeczno-gospodarczego Unii Europejskiej zakłada trzy priorytety, które dotyczą również rolnictwa w Polsce:

- zrównoważony rozwój,
- inteligentny wzrost,
- przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu.

Rolnictwo ma odegrać istotną rolę w realizacji tych priorytetów. W dyskusji nad pożądanym kształtem europejskiej polityki rolnej dominuje konsensus co do konieczności wspierania zrównoważonego rozwoju. Jednocześnie w obliczu silnego wzrostu globalnego popytu na żywność, towarzyszącemu rosnącej liczbie ludności na świecie, pojawia się presja na konieczność zwiększania wielkości produkcji i większej podaży produktów rolnych z przeznaczeniem na produkcję żywności oraz inne aniżeli żywność kierunki wykorzystania w sytuacji kurczących się zasobów naturalnych (zwłaszcza wody) i ograniczonych czynników produkcji (zwłaszcza ziemi) może mieć miejsce za sprawą zwiększania efektywności gospodarowania. Sposobem na zapewnienie zrównoważonego i inteligentnego wzrostu w gospodarce Unii Europejskiej, w tym także w rolnictwie, ma być innowacyjność.

Były komisarz UE ds. rolnictwa i rozwoju obszarów wiejskich Dacjan Ciolos w trakcie otwarcia targów w Kielcach, w 2012 roku, stwierdził:

„Kluczowym wyzwaniem dla rolnictwa w przyszłości jest nie tylko produkowanie więcej, ale także lepiej. Uwzględnienie napędzanych popytem badań i innowacji, jak również lepsze rozpowszechnianie najlepszych praktyk, będzie mieć zasadnicze znaczenie w realizacji tego celu.”

„W przyszłości wyniki unijnego rolnictwa będą zależały głównie od naszych zdolności innowacyjnych i zdolności do powiązania nowoczesnych technologii z praktyką rolniczą”

„Drobni rolnicy przetrwają tylko, jeżeli zaczną się łączyć. W przyszłości większą rolę będą odgrywały organizacje producentów rolnych”

Według FAO światowe zapotrzebowanie na żywność wzrośnie do 2050 r. o 70%. Jednak dalszy wzrost produkcji rolnej będzie trzeba pogodzić z koniecznością gospodarowania zasobami naturalnymi w sposób zrównoważony, zgodny z zasadami ochrony środowiska oraz potrzebą redukcji emisji gazów cieplarnianych.

W przekonaniu Komisji Europejskiej kluczem do osiągnięcia wzrostu produkcji żywności w świetle nowych wyzwań stojących przed rolnictwem europejskim jest innowacyjność.

Dlatego też w Programie Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014 - 2020 przyjęto, że projekty wspierane w ramach poszczególnych działań będą innowacyjne i będą przyczyniać się do poprawy konkurencyjności polskiego rolnictwa i leśnictwa z dbałością o ochronę środowiska.

Czym są innowacje i innowacyjność?

„Innowacja to wprowadzenie w praktyce gospodarczej nowego lub znacząco udoskonalonego produktu wyrobu, usługi) lub procesu, nowej metody marketingowej lub organizacyjnej redefiniującej sposób pracy lub relacje przedsiębiorstwa z otoczeniem” - [OECD 2005].

INNOWACJE – zastosowanie lub wprowadzenie nowych lub ulepszonych produktów, procesów (technologii), metod organizacji lub marketingu poprzez praktyczne ich wykorzystanie (PROW 2014 – 2020)

Najogólniej mówiąc innowacyjność to zdolność jednostki do akceptacji określonej innowacji. Natomiast innowacyjność gospodarstwa rolnego, to zdolność do generowania własnych innowacji bądź absorpcji występujących już w jego otoczeniu; mierzona jest ilością tworzonych lub wprowadzanych i użytkowanych innowacji oraz nakładami przeznaczanymi na działania w tym zakresie. Innowacyjność gospodarstwa rolnego wiąże się nie tylko z posiadanymi zasobami (możliwości finansowe lub rzeczowe, poziom szeroko rozumianej kultury organizacyjnej, mentalne przygotowanie do absorpcji innowacji), ale również z umiejętnością ich wykorzystania, które są wyznacznikiem dojrzałości innowacyjnej tego gospodarstwa [P. Niedzielski, 2005].

Z analiz i ocen prowadzonych przez GUS wynika, że najwięcej innowacji wprowadzają przedsiębiorstwa duże, zatrudniające więcej osób. Udział mikroprzedsiębiorstw we wdrażaniu innowacji jest niewielki. W okresie lepszej koniunktury przedsiębiorstwa częściej decydują się na ponoszenie dodatkowych kosztów związanych z wdrażaniem nowych technologii, produktów.

Rozdrobnione i w większości słabe ekonomicznie gospodarstwa rolne nie posiadają najczęściej wystarczającego potencjału ekonomicznego, a często również intelektualnego po to ażeby sfinansować i wprowadzać innowacje w gospodarstwach. Stąd ważna rola doradztwa rolniczego w stymulowaniu innowacyjności gospodarstw rolnych. Z badań prowadzonych wśród właścicieli towarowych gospodarstw wynika, że kierownicy gospodarstw najczęściej korzystali z informacji o innowacjach w rolnictwie od doradców ODR, a także w dużym stopniu z czasopism fachowych, internetu oraz z kursów i szkoleń. Dla rolników w wieku produkcyjnym mobilnym (25 – 44 lat) i posiadających wykształcenie wyższe głównym źródłem informacji o innowacjach był internet (tab. 3).

Tabela 3

Wiek rolników kierujących gospodarstwami i ich źródła informacji o innowacjach w rolnictwie (% odpowiedzi respondentów)

Źródła informacji*	Wiek rolnika (lata)				Razem
	25 - 34	35 - 44	45 – 54	55 – 64	
Internet (portale rolnicze)	100	100	57,1	81,3	83,3
Telewizja (programy rolnicze)	41,7	75,0	85,7	81,3	72,2
Radio (programy rolnicze)	25,0	8,3	28,6	18,8	20,4
Czasopisma fachowe	66,7	100	85,7	93,8	87,0
Publikacje naukowe	8,3	8,3	7,1	12,5	9,3
Doradcy ODR	91,7	83,3	92,9	100	92,6
Targi, wystawy i giełdy rolnicze	75,0	58,3	78,6	75,0	72,2
Kursy i szkolenia	91,7	50,0	92,9	81,3	79,6

*badany mógł wskazać więcej niż jedno źródło informacji

Źródło: A. Harasim, M. Matyka, J. Kopiński – IUNG-PIB w Puławach; „Wiek i wykształcenie rolników oraz ich źródła informacji o innowacjach w rolnictwie”; Zagadnienia Doradztwa Rolniczego nr 4/2017.

Rolnicy korzystają obecnie z usług doradczych oferowanych przez różne podmioty. Największe jednak zasoby kadrowe doradców posiadają Ośrodki Doradztwa Rolniczego

Kim są innowatorzy wśród rolników?

Definicja innowacji jest dość ogólna (mało precyzyjna) szczególnie jeżeli używamy jej do tak zróżnicowanej sytuacji jak gospodarstwa rolne w Polsce. Stąd odpowiedź jest również trudna. Na gruncie teorii dyfuzji innowacji w każdej zbiorowości wyróżnić można następujące grupy odbiorców: (J. Kania, „Transfer wiedzy z nauki do praktyki w Unii Europejskiej” CBR, 2017)

- innowatorów	- 2,5%,
- wczesnych adaptujących – liderzy wiejscy	- 13,5%,
- wczesną większość – naśladowcy	- 34%,
- późną większość – tradycjoniści	- 34%,
- maruderów – rolnicy opieszali	- 16%,

Z chwilą włączenia się doradztwa we wspieranie transferu wiedzy z nauki do praktyki rolniczej mamy już do czynienia z procesem upowszechniania i/lub wdrażania innowacji, czyli działaniami ukierunkowanymi na osiągnięcie określonego celu, często w określonym gospodarstwie lub grupie gospodarstw z myślą o realizacji konkretnego celu.

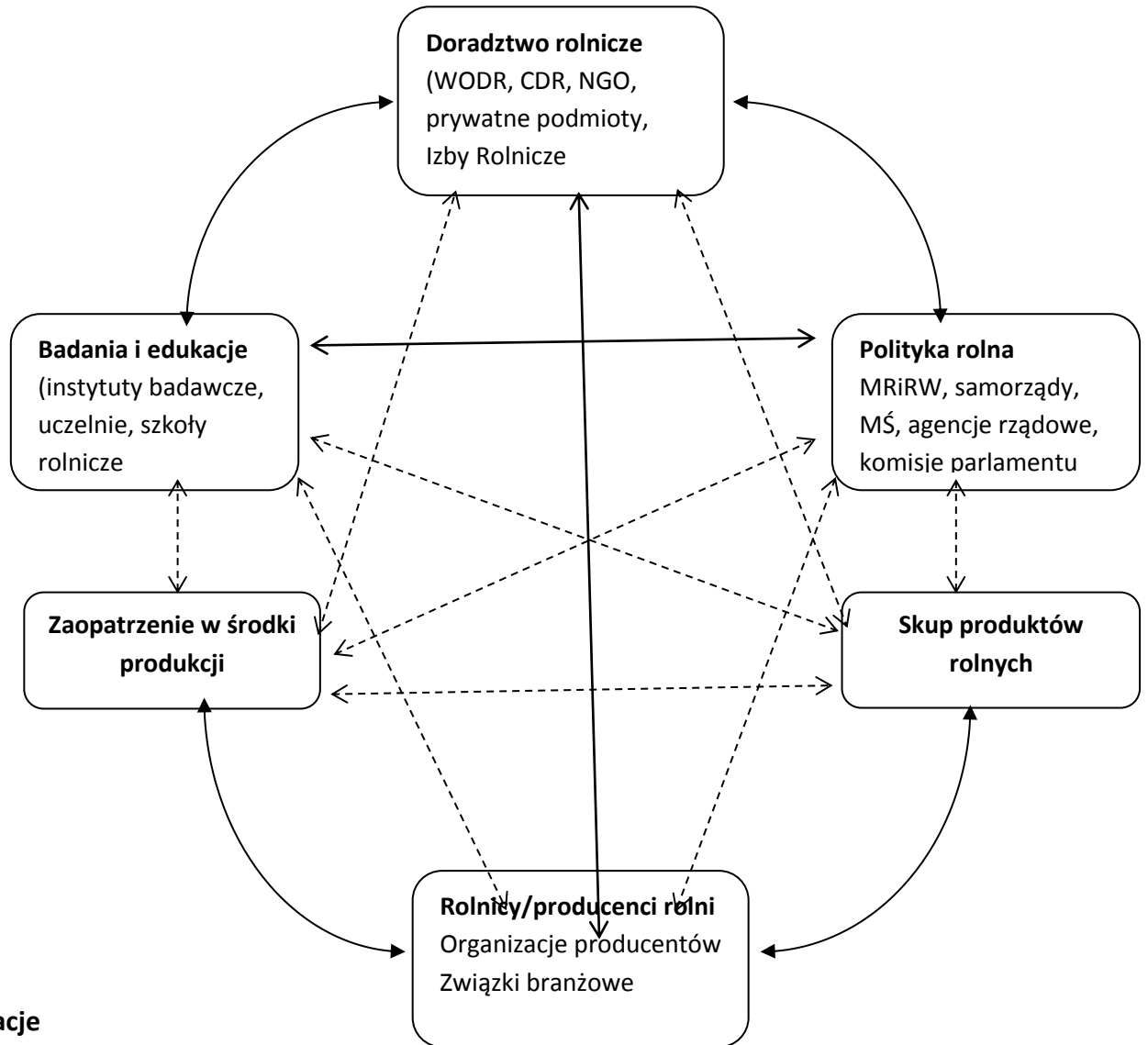
Tradycyjne, liniowe koncepcje powiązań nauki z praktyką rolniczą w postaci transferu wiedzy okazały się mało efektywne. Zastępowane są coraz częściej koncepcjami sieciowymi. Przykładem może być działanie „Współpraca” w PROW 2014-2020, w ramach którego preferowana jest współpraca wielu podmiotów (partnerów) w procesie wdrażania innowacji. Zaangażowanie wielu partnerów i wykorzystania wiedzy i możliwości wielu uczestników sieci i partnerstw innowacyjnych stwarza potencjalnie większe możliwości pozytywnych rezultatów działań innowacyjnych.

Stanowi to nowe wyzwanie dla przedsiębiorców (rolników), podmiotów doradczych, instytutów badawczych i uczelni wyższych, organizacji pozarządowych, instytucji samorządowych w kreowaniu i wdrażaniu do praktyki innowacji rolniczych i stwarza większe szanse na szybszy rozwój obszarów wiejskich i wzrost konkurencyjności rolnictwa.

Zaangażowanie różnych instytucji i organizacji jako partnerów projektów innowacyjnych powinno ułatwiać przygotowanie kompletnej dokumentacji, skrócenie czasu na jej przygotowanie i stwarzać większe bezpieczeństwo w realizacji projektów i ich efektów.

Rysunek 1

System wiedzy w rolnictwie polskim

Relacje

bardzo silne \longleftrightarrow
silne \longrightarrow
słabe \dashrightarrow

Źródło: J. Kania – Transfer wiedzy z nauki do praktyki w Unii Europejskiej. CBR Warszawa, 2017 r

Na rys.1 autorstwa prof. J. Kanii przedstawione zostały graficznie powiązania sieci instytucji współpracujących z i na rzecz rolników. Najsilniejsze powiązania występują pomiędzy doradztwem i rolnikami oraz polityką rolną i sferą nauki pracującej na rzecz rolnictwa. Bardzo ważne w działaniach innowacyjnych są rozwiązania legislacyjne i organizacyjne w ramach polityki państwa dotyczącej określonego obszaru zagadnień. Polityka państwa w odniesieniu do rolnictwa winna sprzyjać tworzeniu korzystnego dla działań innowacyjnych

otoczenia instytucjonalnego, prawnego oraz tworzenia systemu zachęt ekonomicznych zachęcających i wspierających potencjalnych partnerów grup operacyjnych.

W obszarze oddziaływania Państwa znajdują się również proinnowacyjne mechanizmy oddziaływujące na rolników. Można je znaleźć w działaniach PROW 2014-2020 adresowanych do rolników. Finansowani z budżetu państwa, doradcy zatrudnieni w państwowych jednostkach doradztwa rolniczego jako ważny czynnik polepszenia efektywności doradztwa wskazują niskie wynagrodzenia od kilku lat nie zmieniane oraz słabe wyposażenie doradców w potrzebny w pracy doradców sprzęt (komputery, mierniki zawartości gazów w powietrzu, wilgotnościomierze, urządzenia do pomiaru odczynu gleby, sprzęt do zakładania, prowadzenia i zbiory poletek demonstracyjnych zarówno na gruntach ośrodków doradztwa rolniczego jak i na polach rolników, brak środków na dojazdy doradców do gospodarstw rolnych, itp.

Nieco słabiej ale również silnie rolnicy są zależni od firm zaopatrzenia i zbytu z otoczenia rolnictwa.

W kontekście zwiększania innowacyjności rolników niepokoją również słabe bezpośrednie więzi pomiędzy sferą nauki i rolnikami, co potwierdza dużą rolę i oczekiwania w stosunku do doradztwa we wspieraniu działań innowacyjnych w rolnictwie.

Zagadnienie „kim są innowatorzy wśród rolników” w kontekście zwiększenia innowacyjności rolników zostało uznane jako bardzo ważne. Obszar ten został wybrany jako jeden z wiodących w trakcie konferencji prezentującej wstępny raport z niniejszych badań. W drugim dniu konferencji jedna z grup roboczych prowadziła dyskusję na następujący temat: **„Czynniki wyróżniające innowatorów w rolnictwie i na obszarach wiejskich”**.

We wstępie do dyskusji jej uczestnicy postanowili wyróżnić dwa pojęcia: **innowator rolniczy** i **innowator pozarolniczy na obszarach wiejskich** i zgodnie z kategoryzacją zaproponowaną po raz pierwszy w 1962 r. przez Everetta M. Rogersa - a opartą o kryterium stopnia adaptatywności (zdolności do przystosowania) jednostek ludzkich do zmian - uznano, że jedno jak i drugie pojęcie powinno odnosić się do dwóch z spośród pięciu wyodrębnionych wcześniej przez Rogersa kategorii. Uznano też za właściwe, aby temat dyskusji zawęzić do czynników wyróżniających **innowatorów rolniczych** i ustalać je w odniesieniu do dwóch następujących relacji:

- **innowatorzy rolniczy** a pozostali **rolnicy**,
- **innowatorzy rolniczy** a **innowatorzy pozarolniczy na obszarach wiejskich**.

W rozwinięciu tej części dyskusji, jej uczestnicy uzgodnili też, że wszystkie czynniki wyróżniające **innowatorów rolniczych** można podzielić na dwie zasadnicze grupy. Są to:

- grupa czynników związanych z osobowością **innowatorów rolniczych** oraz
- grupa czynników związanych z ich środowiskiem pracy.

W zasadniczej części dyskusji zespół zidentyfikował czynniki wyróżniające **innowatorów rolniczych** w podziale na ustalone wcześniej grupy i podgrupy. Są to:

➤ Grupa I.: Czynniki osobowościowe

✓ Podgrupa 1.: Czynniki odnoszące się do cech osobowości

Innowatora rolniczego wyróżniają zwykle od innych **rolników**:

- posiadane postawy, takie jak: postawa otwartości na zmiany, zwłaszcza mające charakter innowacyjny, postawa twórcza, postawa nonkonformistyczna, postawa aktywnego rozwoju (zaspokajania swych potrzeb zawodowych i pozazawodowych głównie w oparciu o aktywność własną).

- wynikające z tych postaw skłonności, takie jak: skłonność do traktowania zmian jako wyzwań oraz sposobności do tworzenia innowacji i ich absorpcji, skłonność do poszukiwania własnych rozwiązań modernizacyjnych czy wprowadzania innowacji pozwalających zaspokoić własne aspiracje gospodarcze i pozagospodarcze, skłonność do podejmowania decyzji w sytuacjach ryzyka i niepewności (zwłaszcza jeśli mogą one umożliwić mu przyspieszony rozwój jego gospodarstwa).
- posiadane nawyki, takie jak: nawyk ciągłego analizowania sytuacji we własnym gospodarstwie rolnym (dla identyfikacji problemów, których rozwiązywanie pozwala zaspakajać własne, stale podnoszone aspiracje), nawyk poszukiwania i gromadzenia potencjalnie przydatnych informacji co do przedmiotu prowadzonych badań stosowanych w sferze produkcji rolniczej, stopnia ich zaawansowania i uzyskiwanych rezultatów, nawyk ciągłego pogłębiania kompetencji właściwych dla przedsiębiorcy rolnego (w ramach samokształcenia czy zdobywania wiedzy przy współudziale nauczyciela).
- posiadane zdolności, w tym: łatwego dostrzegania problemów i generowania twórczych pomysłów ich rozwiązywania (wynikająca m.in. z posiadania ponadprzeciętnej wyobraźni), zdolność łatwego oraz szybkiego przyswajania niezbędnych wiadomości i umiejętności (wynikająca głównie z posiadania ponadprzeciętnego poziomu inteligencji).

Ponadto, tylko w przypadku innowatora rolniczego nazywanego przez Rogersa pionierem:

- skłonność do izolowania się, tj. nienawiązywania więzi społecznych czy gospodarczych z innymi członkami społeczności wsi, w której **pionier** zamieszkuje,
- wysoki poziom nieufności wobec innych rolników, zwłaszcza postrzeganych przez **pioniera** jako „potencjalna konkurencja”.

✓ Podgrupa 1.: Czynniki odnoszące się do kompetencji zawodowych

Innowatora rolniczego wyróżnia zwykle od innych ***rolników***:

- szerszy zakres posiadanych wiadomości, zwłaszcza w przedmiocie istniejących lub tworzonych: 1) innowacyjnych metod planowania i organizowania produkcji w gospodarstwie rolnym oraz zarządzania nią, 2) innowacyjnych metod badania i funkcjonowania na rynku, 3) innowacyjnych produktów i technologii.
- Większy zakres posiadanych umiejętności, zwłaszcza w zakresie samodzielnego:
 - analizowania sytuacji w gospodarstwie i jego otoczeniu (w tym również sytuacji na powiązanych z nim rynkach zewnętrznych tj.: krajowym, europejskim, rynkach światowych), czy korzystania z istniejących już gotowych i aktualnych analiz,
 - planowania długookresowego (strategicznego) i krótkookresowego (rocznego, operacyjnego) w zakresie wprowadzania zmian umożliwiających przyspieszony rozwój gospodarstwa rolnego, dla którego niezbędnym warunkiem są wprowadzane innowacje,
 - podejmowania decyzji w aspekcie przyspieszonego rozwoju gospodarstwa i sprawnego, samodzielnego wprowadzania ich w życie,
 - zarządzania posiadanymi zasobami również o innowacyjnym pochodzeniu,
 - dokonywania prawidłowych ocen swojego gospodarowania i wyciągania wniosków usprawniających przyszłe działania, oparte o innowacje.

➤ Grupa II.: Czynniki środowiskowe pracy **innowatorów rolniczych**

Czynniki wewnętrzne, tj.: związane ze uwarunkowaniami występującymi wewnątrz gospodarstwa

- dysponowanie większymi zasobami ziemi, pieniądza, pracy i środków materialnych,
- lepsza kondycja ekonomiczna gospodarstwa.

Innowatora rolniczego wyróżnia zwykle od **innowatora pozarolniczego na obszarach wiejskich**:

- możliwość okresowego lub stałego dysponowania siłą roboczą domowników do wykonywania określonych prac gospodarczych, a jednocześnie możliwość udostępniania zasobów gospodarstwa na rzecz „domu”,
- konieczność uwzględniania w decyzjach gospodarczych potrzeb i możliwości domowników, w tym również ich szczególnie mocnego, emocjonalnego stosunku do posiadanej ziemi.

Czynniki zewnętrzne, tj.: związane z uwarunkowaniami występującymi poza gospodarstwem

Innowatora rolniczego wyróżnia zwykle od **innowatora pozarolniczego na obszarach wiejskich** konieczność uwzględniania przy podejmowaniu wielu decyzji gospodarczych wpływu dużej liczby czynników przez niego niekontrolowanych, których wystąpienie czy wpływ na rezultaty jego decyzji są trudne do przewidzenia (decyzje podejmowane w warunkach niepewności lub ryzyka). Należą do nich głównie czynniki pogodowe, ale też różne zagrożenia ze strony środowiska naturalnego (np. szkodników, patogenów).

W konkluzji zwracano uwagę, że najlepszymi partnerami – z punktu widzenia zwiększenia efektywności działań proinnowacyjnych - wśród rolników są „wczesni adaptatorzy” będący najczęściej liderami w społeczności wiejskiej. Fakt, że są liderami sam w sobie zwiększa zaufanie do tych rolników. Natomiast „pionierzy” (którym się powiodło we wdrażaniu innowacji w swoich gospodarstwach) są często „zbyt odstający” od naśladowców i tradycjonalistów i niezbyt skłonni do dzielenia się swoimi osiągnięciami z pozostałymi rolnikami.

4. Opis wyników badania

W tej części raportu przedstawiono wyniki badań ilościowych i jakościowych w strukturze według następujących obszarów tematycznych:

- Klientów doradztwa rolniczego, głównie rolników, w mniejszym stopniu innych mieszkańców obszarów wiejskich,
- Systemu doradztwa publicznego działającego w ramach sieci Wojewódzkich Ośrodków Doradztwa Rolniczego,
- Doradców prywatnych działających w ramach zasad akredytacji doradców rolniczych na podstawie Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 7 maja 2008 r. w sprawie akredytacji podmiotów świadczących usługi doradcze w ramach działania "Korzystanie z usług doradczych przez rolników i posiadaczy lasów" objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 (Dz.U. 2008; nr 89, poz.546 z późn. zmian.)
- Prezentacji wniosków dotyczących roli doradztwa rolniczego w procesie promowania innowacyjności w rolnictwie i na obszarach wiejskich.

Jednocześnie warto zaznaczyć, że badania w ograniczonym stopniu dotyczyły doradców działających w ramach firm komercyjnych dostarczających środki do produkcji rolniczej. Ograniczenie to wynika z braku woli współpracy ze strony firm komercyjnych dotyczącego udziału w badaniu. Wstępne hipotezy wyjaśniające ten stan rzeczy przedstawiono w sekcji 3 dotyczącej stosowanych metod badawczych,

Jednakże w raporcie przedstawiono obraz działalności firm komercyjnych z perspektywy publicznych i prywatnych służb doradztwa rolniczego, szczególnie w kontekście problematyki związanej z doradztwem technologicznym. Należy podkreślić, że jest to z konieczności ocena subiektywna, prezentowana przez doradców będących w systemie akredytowanego doradztwa rolniczego postrzegających przedstawicieli firm jako swego rodzaju konkurencję. Stąd jest to obszar wymagający znacznie bardziej pogłębionych badań i analiz w ramach innych projektów badawczych. Ma on kluczowe znaczenie dla określenia przyszłych zadań w zakresie polityk publicznych w Polsce dla systemu doradztwa rolniczego (publicznego i prywatnego), jego struktury organizacyjnej (np. czy WODR-y powinny mieć własne pola demonstracyjne czy korzystać z usług sieci gospodarstw demonstracyjnych) oraz systemu kształcenia i awansu zawodowego doradców rolniczych.

4.1. Charakterystyka odbiorców usług doradczych

Jedną z kluczowych kwestii poruszanych w analizach procesu świadczenia usług przez system publicznego doradztwa rolniczego jest kwestia charakterystyki faktycznego zasięgu jego działania. Wnioskowanie na podstawie danych czysto statystycznych opierających się na prostym przeliczeniu liczby doradców w relacji do liczby gospodarstw w danym województwie nie daje obrazu rzeczywistych procesów zachodzących na obszarach wiejskich.

Tabela 4

Liczba rolników (gospodarstw) na 1 doradcę terenowego w 2017 roku

(zatrudnienie w ODR – czerwiec 2015, liczba gospodarstw wg. GUS z 2014 r)

Województwo	Wielkość gospodarstwa				
	>1 ha	>5ha	>10ha	>20 ha	>50ha
Dolnośląskie	307	160	91	46	18
Kujawsko-pomorskie	459	310	201	91	20
Lubelskie	785	356	150	41	9
Lubuskie	337	184	121	65	28
Łódzkie	739	379	163	44	6
Małopolskie	816	146	40	11	3
Mazowieckie	717	404	202	60	9
Opolskie	465	255	166	87	30
Podkarpackie	641	112	33	13	4

Podlaskie	542	389	260	96	14
Pomorskie	381	246	164	71	23
Śląskie	471	157	72	28	8
Świętokrzyskie	921	344	115	29	5
Warmińsko-mazurskie	375	280	200	106	30
Wielkopolskie	426	265	169	68	15
Zachodniopomorskie	294	182	127	69	32
Na doradcę	569	273	145	56	14

Źródło: „Liczba gospodarstw posiadających grunty” – GUS Użytkowanie gruntów i struktura zasiewów w 2014 roku

Uczestnicy badań ankietowych i grup fokusowych określali właścicieli gospodarstw średnich w województwie i poniżej średniej jako najczęściej i często korzystających z usług doradczych. Średnia wielkość gospodarstw w każdym województwie jest inna. Średnia krajowa mieści się w przedziale 10-20 ha, według kryterium struktury własności i we wszystkich województwach większa według kryterium użytkowania. Liczba gospodarstw o wielkości powyżej 10 ha (według struktury własności) przypadająca na 1 doradcę waha się od 33 w woj. podkarpackim; 40 w małopolskim do 260 w woj. podlaskim.

Jeśli przyjąć, że potencjalnymi innowatorami są właściciele gospodarstw o wielkości 20 ha i więcej (prowadzący typowe kierunki produkcji rolniczej) to na jednego doradcę przypada około 11 gospodarstw w Małopolsce, 13 gospodarstw w woj. podkarpackim i 106 gospodarstw w woj. warmińsko-mazurskim.

Wyniki badań ilościowych (ankiety wśród kierowników Powiatowych Zespołów Doradztwa) pokazane w tabeli 5, poniżej wskazują na występowanie pewnych trendów.

Tabela 5

Główni odbiorcy korzystający z usług doradczych Powiatowych Zespołów Doradztwa
(wg. liczby wskazań kierowników PZD, którzy wypełnili kwestionariusz)

Wyszczególnienie	Najczęściej	Często	Rzadko	Sporadycznie	Wcale
Gospodarstwa według wielkości					
Gospodarstwa duże (w skali województwa)	8	55	69	25	2
Gospodarstwa średnie (w skali województwa)	78	72	7	1	1
Gospodarstwa mniejsze (w skali województwa)	51	86	17	3	0
Gospodarstwa według innych kryteriów					
Gospodarstwa dwuzawodowe	20	73	46	18	2
Gospodarstwa specjalistyczne	12	81	46	18	1
Gospodarstwa prowadzone przez młodych rolników – do 40 lat	35	116	9	0	0
Gospodarstwa kierowane przez kobiety	3	57	59	38	2
Grupy producentów rolnych	0	8	36	56	59
Producenci mleka	22	80	39	15	2
Gospodarstwa ekologiczne	16	58	33	42	10

Gospodarstwa warzywnicze	3	27	58	52	18
Gospodarstwa sadownicze	3	25	47	56	25

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań przeprowadzonych przez CDR w ramach niniejszego projektu

Wstępna analiza danych pozwala na identyfikację następujących trendów:

- Jeżeli chodzi o wielkość obsługiwanych gospodarstw to zdecydowanie dominują gospodarstwa średnie i mniejsze definiowane w skali danego województwa (ta kwestia zostanie rozwinięta we wnioskach uwzględniających opis wyników badań jakościowych) – 141 wskazań „najczęściej” na gospodarstwa mniejsze oraz 150 wskazań „często” na gospodarstwa średnie;
- Warto zwrócić uwagę, na znaczącą liczbę wskazań „najczęściej” i „często” na następujące typy gospodarstw, 151 - „Gospodarstwa prowadzone przez młodych rolników – do 40 lat”, 102 – „Producenci mleka”, po 93 na „Gospodarstwa dwuzawodowe” oraz „Gospodarstwa specjalistyczne”. Wydaje się, że dużą liczbę wskazań na gospodarstwa prowadzone przez młodych rolników można powiązać z faktem, że ta grupa korzysta w dużym stopniu z różnych programów wdrażanych w Polsce (np. PROW). Stąd ich preferencje do korzystania z usług doradztwa. Być może podobny mechanizm dotyczy również producentów mleka oraz gospodarstw specjalistycznych;
- Ponadto warto podkreślić następujące wskazania „najczęściej” i „często” na następujące typy gospodarstw, 102 - „Producenci mleka”, 74 – „Gospodarstwa ekologiczne” oraz 63 na „Gospodarstwa duże (w skali województwa)”. Dwa pierwsze typy wydają się sugerować na specjalizacje regionalne poszczególnych województw znajdujących odbicie w strukturze klientów systemu doradztwa publicznego. Być może podobne zjawisko występuje również w przypadku kategorii „Gospodarstwa duże (w skali województwa)” jako pochodna zróżnicowania struktury gospodarstw w Polsce („farmeryzacja” w zachodniej Polsce wobec rozdrobnienia na południowym-wschodzie), jednakże badania jakościowe nie dały jednoznacznej odpowiedzi w tej kwestii.

Jednakże przeprowadzone badania jakościowe na próbie rolników, doradców i kadry zarządczej Wojewódzkich Ośrodków Doradztwa Rolniczego pozwoliły na weryfikację innych wstępnych wniosków i pogłębienie oraz zróżnicowanie obrazu procesów rzeczywistych zachodzących na poziomie Powiatowych Zespołów Doradczych.

Należy wskazać na wybrane propozycje interpretacyjne. Przy czym warto mocno podkreślić, że w związku z ograniczonym zakresem niniejszego badania mogą one stanowić jedynie sugestie dotyczącą zakresu dalszych pogłębionych badań.

Uwzględniając powyższe ograniczenia można wskazać na następujące zagadnienia wynikające z analizy wyników ilościowych i jakościowych dotyczące zakresu oddziaływania publicznego doradztwa rolniczego na rolników i innych mieszkańców obszarów wiejskich. Są to:

Typologia klientów

Doradcy wskazują na trzy typy odbiorców ich usług tj. stali, okazjni oraz nie korzystający z usług doradztwa publicznego. Przy czym nie wynika z wypowiedzi respondentów żadna struktura klientów dominująca w różnych regionach. I tak np. jeden z doradców podzielił rolników w swojej gminie na 30% nie korzystających z usług ODR, pozostała grupa 70%

utrzymywała kontakt, z tego 50% byli to klienci stali. Przy czym jak trafnie zauważył inny z respondentów, kategoria „stali” nie musi oznaczać, że są to rolnicy regularnie kontaktujący się z doradcą. Jest to raczej grupa współpracująca z wybranym doradcą przez lata w momentach kluczowych dla gospodarstwa związanych z cyklem produkcyjnym lub też rytmem składania wniosków.

Wydaje się zatem, że z całej grupy rolników jako potencjalnych klientów systemu doradztwa publicznego, doradcy pracują z wybranymi grupami z różnych względów preferujących współpracę z WODR. Przy czym, jak to określił inny z respondentów z południowej części Polski, w jego przypadku brak cech obiektywnych skłaniających do współpracy (np. wielkość gospodarstwa, specjalizacja). Jak stwierdził doradca „wciąż te same twarze widać na szkoleniach, spotkaniach”, ale niekoniecznie przekłada się to na bardziej aktywne formy współpracy.

Zróżnicowanie regionalne

Kwestia relacji wielkości gospodarstw rolnych a skłonnością do i zakresem współpracy z ODR jest kolejną kwestią, która była dyskutowana w czasie badań jakościowych. I tak doradcy z zachodniej Polski, gdzie proces „farmeryzacji” jest najbardziej zaawansowany jako „duże” uznawali gospodarstwo powyżej od 100 do 150 ha, „średnie” 50-100 ha, „małe” do 50 ha, z komentarzem, że gospodarstwa do 10-20 ha to „hobbyści”, „ogrodnicy”. Z kolei dla doradców z południowej Polski „duże” to są już gospodarstwa powyżej 20 ha, jednakże z komentarzem, że są i większe po 25-60 ha i więcej. Przy czym pytani o strukturę klientów doradcy generalnie niezależnie od regionów w których pracowali podawali, że większość ich klientów jest w granicach średniej wojewódzkiej.

Wyniki badania jakościowego potwierdzają wyniki badania ilościowego w zakresie struktury klientów, rolników, jako reprezentujących średnią wojewódzką w danym województwie. Jednakże:

- po pierwsze - w celu potwierdzenia tych wyników należałoby przeprowadzić badania na większej próbie;
- po drugie - dalej pozostaje kwestia nie rozstrzygnięta dotycząca odpowiedzi na pytanie: czy zróżnicowanie regionalne jest wystarczające, żeby można mówić o różnym zakresie potrzeb w zależności od regionu?, oraz czy to ewentualne zróżnicowanie ma się przekładać na inną strukturę Ośrodków Doradztwa Rolniczego w zależności od regionu i zróżnicowanie systemu kształcenia/awansów doradców?, czy też być może lepszy jest obecny model, w którym WODR-y działające w podobnej strukturze organizacyjnej same elastycznie dopasowują się do miejscowych potrzeb?.

I tak w województwach południowych, szczególnie podgórskich doradztwo technologiczne jest w coraz większym stopniu redukowane na rzecz wspierania przedsiębiorczości, bo takie są potrzeby regionalne. A z kolei być może w województwach o bardziej „sfarmeryzowanym” rolnictwie, dominować powinno doradztwo rolnicze o wysokim stopniu specjalizacji, a doradztwo społeczne czy też wspierające przedsiębiorczość powinno być dużo mniejsze, a za to zlokalizowane na wybranych obszarach (np. gdzie wciąż są jeszcze problemy na terenach z dawną dominacją PGR-ów? To są kwestie, które zdecydowanie przekraczają zakres merytoryczny niniejszego raportu jako wymagające strategicznych decyzji na poziomie państwa/rządu.

Wymagania merytoryczno-proceduralne PROW

Niezależnie od regionu z którego pochodzili respondenci zgadzali się, że na skutek zwiększających się wymagań merytoryczno-proceduralnych programów wsparcia dla rolnictwa zwiększa się grupa gospodarstw, które „wypadają” z obszaru doradztwa rolniczego. Porównanie skali korzyści (np. wysokości dopłat) do kosztów uzyskania (koszty administracyjne, obsługi doradcy itp.) czyni takie działanie nieoptycznym dla niektórych typów gospodarstw. Respondenci różnili się tylko w ocenie wielkości gospodarstwa wypadającego z doradztwa rolniczego: od 1-1.5 ha do nawet, według części doradców, 10 ha. Aczkolwiek zależy od wymogów konkretnych programów i typu produkcji danego gospodarstwa.

Doradcy wskazywali na zjawisko wychodzenia poza programy wsparcia dla rolnictwa przez część gospodarstw małych (od 1 do 3-5 ha) z powodu kosztów uzyskania wsparcia, które mogą być na tyle wysokie w stosunku do wysokości dopłaty, że rolnicy nie są zainteresowani ubieganiem się o nie, a tym samym korzystaniem z usług doradczych. Oszacowanie wielkości tej grupy przekracza zakres merytoryczny tego raportu, ale jest to niewątpliwie kwestia istotna z punktu widzenia polityki państwa, nie tylko w odniesieniu do doradztwa rolniczego.

Zróżnicowanie gmin

Czynnikiem w stopniu znaczącym warunkującym pracę doradcy w danej gminie jest szerszy lokalny kontekst społeczno-ekonomiczny. I tak respondenci wskazywali na zróżnicowanie od gmin w których „rolnikom się wszystko należy” do takich gdzie praca z rolnikami oparta jest na zaufaniu i partnerstwie. Jako czynnik bardzo istotny respondenci wskazywali tu na historię działania ODR w danej gminie. Tam gdzie był doradca pracujący w tej samej gminie przez wiele lat udało się zbudować kapitał zaufania społecznego wśród rolników do doradztwa publicznego. Ale należy podkreślić, że to zaufanie oparte było na pracy konkretnego doradcy. Następca wchodzący na miejsce miał z jednej strony ułatwione zadanie, bo mógł się odwołać do długoletniej tradycji współpracy. Z drugiej jednak strony wymagało to dużo pracy, żeby już we własnym zakresie zbudować zaufanie, ale już do nowego doradcy. Warto tu przywołać refleksję respondentki, że jako kobieta miała szczególnie trudne zadanie w procesie tworzenia więzi z rolnikami, bo jednak płeć stanowiła pewną dodatkową barierę.

O sile doradztwa publicznego stanowi kapitał zaufania społecznego wśród rolników i mieszkańców wsi zbudowany przez lata pracą poszczególnych doradców w tym samym środowisku. Warunkiem utrzymania tego kapitału jest właściwa polityka kadrowa wprowadzania nowych doradców przy wykorzystaniu do tego sieci powiązań doradcy odchodzącego. Niestety, jak zostało to opisane w sekcji 5.3.1. tego raportu właśnie te procesy zostały w wielu WODR-ach zachwiane. Wynika to z braku kadry w doradztwie publicznym, co w dużym stopniu wynika, między innymi, z niskiego poziomu wynagrodzeń i trudności w zatrudnianiu nowych, młodych doradców.

Usługi bezpłatne

W czasie fokusów z rolnikami i doradcami poruszono również kwestie zakresu usług bezpłatnych dla rolników ze strony WODR-ów. Generalnie kwestia ta nie jest postrzegana jako szczególnie istotna dla samych rolników, jak i dla doradców. Wskazywano jednakże na obszary, który powinny być objęte tego typu doradztwem.

Podsumowując, kwestia ewentualnego zakresu usług bezpłatnych dla rolników jak się wydaje powinna być ujmowana minimum w dwóch płaszczyznach:

- a) Tam gdzie rolnik uzyskuje dofinansowanie (wnioski obszarowe, inwestycyjne) respondenci nie widzieli miejsca dla usług bezpłatnych,
- b) Natomiast wskazywano następujące obszary jako najważniejsze dla usług bezpłatnych dla rolników:
 - Szkolenie i kampanie informacyjne, szczególnie w obszarach relatywnie nowych dla rolników i w znacznej mierze dla samych doradców jak ochrona środowiska czy radzenie sobie z czynnikami związanymi z produkcją rolniczą mającymi negatywny wpływ na zmianę klimatu,
 - Działania, które respondenci określali jako „doradztwo społeczne” skierowane na wsparcie dla społeczności obszarów wiejskich, nie przekładające, a przynajmniej nie zawsze przekładające się na finansowanie z projektów UE czy innych źródeł.

Podkreślić jednak trzeba, że jest to kwestia na tyle złożona, że zdecydowanie powinna być objęta szerszymi, pogłębionymi analizami uwzględniającymi czynniki polityki państwa (wybór priorytetów polityk publicznych w stosunku do rolnictwa i rozwoju obszarów wiejskich) oraz efektywność ekonomiczną dla samych rolników.

Na zakończenie tej sekcji należy się odnieść do kwestii zakresu odbiorców korzystających z prywatnego doradztwa działającego w ramach systemu akredytacji. Jak już wyjaśniono w punkcie 2 niniejszego raportu próba doradców prywatnych, która brała udział w badaniach realizowanych w ramach projektu KSOW okazała się zbyt mała, aby można prowadzić jakiegokolwiek pogłębione analizy. Jednakże można podjąć próbę przedstawienia bardzo wstępnych wniosków, które mogą ewentualnie stanowić jeden z punktów wyjścia dla innych badań. Są one następujące:

- Struktura klientów doradców prywatnych wydaje się w dużym stopniu być podobna do tej w doradztwie publicznym. A zatem występuje raczej przewaga gospodarstw średnich w danym województwie, z odchyleniami w stronę gospodarstw dużych i mniejszych;
- Również jeśli chodzi o wielkość obszarową obsługiwanych gospodarstw, to podobnie jak w przypadku doradztwa publicznego, są to średnie wojewódzkie;
- Rzeczą która do pewnego stopnia wyróżnia doradców prywatnych jest charakter klientów, z koncentracją na działaniach inwestycyjnych, wnioskach obszarowych oraz rolno-środowiskowych. Natomiast w przeciwieństwie do doradców publicznych, ich odpowiedniki z akredytowanego sektora prywatnego prowadzą szkolenia w bardzo ograniczonym zakresie (tylko szkolenia w zakresie programów rolnośrodowiskowych oraz dobrostanu zwierząt zostały określone przez respondentów jako szkolenia prowadzone „często”).

Wstępne wyniki badań dotyczących certyfikowanego prywatnego doradztwa potwierdzają fakt, że z racji działania jako podmioty gospodarcze koncentrują się one na formach działania przynoszących dochód. Jest to jak najbardziej zgodne z logiką działania każdej firmy działającej na rynku. I tylko w tym zakresie można rozważyć włączenie prywatnego doradztwa w realizację polityk publicznych.

4.2. Charakterystyka podmiotów świadczących usługi doradztwo

4.2.1. Doradztwo publiczne

4.2.1.1. Kontekst instytucjonalno-organizacyjny systemu doradztwa publicznego

Celem tej części raportu jest przedstawienie kontekstu instytucjonalno-organizacyjnego działania systemu publicznego doradztwa rolniczego pod kątem jego roli w procesie promowania innowacyjnych rozwiązań w rolnictwie i na obszarach wiejskich.

Podstawą niniejszej analizy były odpowiedzi ankietowe otrzymane w lipcu 2017 roku, ze wszystkich ośrodków doradztwa rolniczego. W prezentacji uzupełniono również wyniki analiz przeprowadzonych w podobnym zakresie w latach wcześniejszych (tab. 6).

Tabela 6

Zatrudnienie w ośrodkach doradztwa rolniczego w latach 1992-2017 (liczba osób)

Rok	Ogółem zatrudnionych	w tym: kadra kierownicza i doradcza
1992	5 846	4 579
1996	5 700	4 700
1998	5 630	4 620
2003	5 315	4 362
2005	5 426	4 510
2007	5 354	4 410
2010	4 603	3 777
2012	4 490	3 772
2015	4 202	3 549
2017	4070	3429

Źródło: Opracowanie własne [Pabich 1998, 2001, 2003, 2005, 2007, 2010, 2012, 2015, 2017]

Po roku 2005 liczba zatrudnionych ogółem wykazuje stałą tendencję spadkową. Zatrudnienie w tym okresie (lata 2005 – 2017) zmniejszyło się o ok. 25%.

Różna wielkość województw, o różnym poziomie i rozdrobieniu gospodarstw ma odzwierciedlenie w liczbie zatrudnionych i liczbie terenowych zespołów doradczych. W najmniejszym wojewódzkim ośrodku zatrudnionych jest 111 osób, zaś największy zatrudniał 542 osoby. W określonych poniżej przedziałach liczbowych, wg liczby zatrudnienia, mieszczą się:

- do 200 osób – 6 ośrodków,
- 201 do 300 osób – 6 ośrodków,
- 301 do 400 osób – 3 ośrodki,
- powyżej 401 osób – 1 ośrodek.

W strukturze wojewódzkich ośrodków, dziewięć posiada trójstopniową organizację centrala – oddział - zespół doradczy, a pozostałe mają organizację dwuszczeblową centrala - zespół doradczy.

Różna jest w poszczególnych ośrodkach liczba terenowych zespołów doradczych i waha się od 11 do 37. Generalnie liczba terenowych zespołów doradczych pokrywa się z liczbą powiatów.

Specjaliści Centrali i doradcy PZD stanowią ponad 70% ogółu zatrudnionych. Na przestrzeni lat procentowy udział tej grupy w stosunku do ogółu nie zmienia się (tabela 7 i 8).

Tabela 7

Zatrudnienie w WODR wg grup stanowisk w 2017 roku

Grupy stanowisk	Liczba osób	% zatrudnionych
Kadra kierownicza	272	6,7
Specjaliści i doradcy Centrali	728	17,9
Specjaliści i doradcy TZD	2429	59,7
Pozostali	641	15,7
Ogółem	4 070	100

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań przeprowadzonych przez CDR w ramach niniejszego projektu

Tabela 8

Zatrudnienie w WODR w latach 2003-2017 wg grup stanowisk

Stanowisko (funkcja)	Zatrudnienie w latach (liczba osób)						
	2003	2005	2007	2010	2012	2015	2017
Kadra kierownicza	322*	601	520	585	570	565	272*
Specjaliści i doradcy	4 040	3 909	3 890	3 192	3 202	2 984	3157
Pozostali	953	916	944	826	718	653	641
Ogółem	5 315	5 426	5 354	4 603	4 490	4 202	4070

* bez kierowników terenowych zespołów doradczych, których uwzględniono w grupie specjaliści i doradcy

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań przeprowadzonych przez CDR w ramach niniejszego projektu na podstawie danych WODR

W strukturze zatrudnienia centrali WODR dominują pracownicy Działów Technologii Produkcji i Doświadczalnictwa(28,8%). W Działach Rozwoju Obszarów Wiejskich pracuje (17,4%) niewiele więcej aniżeli w Działach Ekonomiki i Zarządzania Gospodarstwem Rolnym (14,3%), i aż 21,2 % pracuje w Działach Metodyki Doradztwa Szkoleń i Wydawnictw (tab.9).

Tabela 9

Zatrudnienie w centrali ośrodków według działów w 2017 roku

Nazwa działu	Liczba zatrudnionych	% zatrudnionych
Technologii Produkcji i Doświadczalnictwa	209	28.8
Ekonomiki i Zarządzania Gospodarstwem Rolnym	104	14.3
Rozwoju Obszarów Wiejskich	127	17.4
Rolnictwa Ekologicznego	66	9.1
Teleinformatyki	56	7.6
Metodyki Doradztwa Szkoleń i Wydawnictw	153	21.2
Dział Ogrodnictwa	12	1.6*

*- Dział występuje w jednym ośrodku

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań przeprowadzonych przez CDR w ramach niniejszego projektu

Przewaga kobiet występuje w większości grup stanowisk poza kadrami kierowniczymi, gdzie jest ona wyrównana po około 50%. Najwięcej kobiet (61,1%) zatrudnionych jest w centrali ośrodka. Zawód doradcy rolniczego powoli feminizuje się głównie w centralach ośrodków, zlokalizowanych głównie w większych miejscowościach. W terenowych zespołach doradczych zatrudnienie kobiet utrzymuje się na poziomie ok. 58% (tab.10)

Tabela 10

Procentowy udział kobiet i mężczyzn zatrudnionych w WODR w 2017 roku wg grup stanowisk

Stanowisko (funkcja)	Liczba osób	Procentowy udział	
		Kobiet	Mężczyzn
Kadra kierownicza	565	48,5	51,5
Specjaliści i doradcy centrali	753	59,3	40,7
Doradcy terenowych zespołów doradczych	2231	58,2	41,8

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych WODR

W działach Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Rolnictwa Ekologicznego i Ochrony Środowiska dominują kobiety - ponad 80% zatrudnionych, mężczyźni dominują w Działach Teleinformatyki – 79%. Od roku 2007 liczba specjalistów i doradców wykazuje tendencję spadkową, wzrasta natomiast ich wykształcenie (tab.11).

Tabela 11.

Specjaliści centrali wg wykształcenia w 2017 roku (w%)

Dział	Wykształcenie	
	średnie	wyższe
Technologii Produkcji Rolniczej i Doświadczalnictwa	15,1	84,9
Ekonomiki i Zarządzania Gospodarstwem Rolnym	6,7	93,3
Rozwoju Obszarów Wiejskich	3,9	96,1
Rolnictwa Ekologicznego i Ochrony Środowiska	0,0	100,0
Teleinformatyki	32,6	67,4
Metodyki Doradztwa Szkoleń i Wydawnictw	18,3	81,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań przeprowadzonych przez CDR w ramach niniejszego projektu

W strukturze organizacyjnej ośrodków doradztwa rolniczego funkcjonują również zespoły doradztwa rolniczego. Określane jako rejonowy lub terenowy zespół doradców, działają najczęściej w granicach powiatu. Jest ich obecnie 311, najwięcej w województwie mazowieckim i wielkopolskim, odpowiednio 37 i 31, najmniej w lubuskim i opolskim po 11. 87% pracowników terenowych zespołów doradztwa posiada wykształcenie wyższe. Kobiety w grupie doradców terenowych stanowią w czerwcu 2017 roku 58,2%.

Ankiety zawierały pytanie dotyczące wieku pracowników ośrodków doradztwa rolniczego. Zebrane informacje dotyczyły kategorii do 30 lat, 31-50 lat, 51-60 lat i powyżej 60 lat (tab. 12)

Tabela 12

Kadra kierownicza i doradcza ODR wg wieku w procentach w 2017 roku

Komórka organizacyjna	Liczba osób	Przedziały wiekowe liczba osób w %			
		do 30 lat	31-50 lat	51-60 lat	powyżej 60 lat
Kadra kierownicza, specjaliści oddziałów	1007	10,4	44,3	29,3	16,0
Kierownicy, specjaliści i doradcy terenowych zespołów doradczych	2542	9,0	42,4	30,5	18,1
Pozostali	641	6,7	45,7	37,8	9,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań jakościowych przeprowadzonych przez CDR w ramach niniejszego projektu

Ponad 45% kadry kierowniczej i specjalistów zakładowych jest w wieku powyżej 51 lat. Nieco więcej osób w tym przedziale – ponad 48% jest wśród kierowników i doradców terenowych zespołów doradczych. Najmniej (9%) młodych osób do 30 lat, zatrudnionych jest w terenowych zespołach doradczych.

W poszczególnych ośrodkach doradztwa rolniczego największy odsetek zatrudnionych w wyróżnionych przedziałach wiekowych różni się. Generalnie – w porównaniu z rokiem 2015 zmniejszyła się liczba pracowników powyżej 51 roku życia.

Z punktu widzenia roli doradztwa publicznego wydaje się, że warto wskazać następujące trendy jako mające potencjalnie wpływ na efektywność wspierania innowacyjności w rolnictwie i na obszarach wiejskich:

- Spadkowe tendencje zatrudnienia utrzymujące się w doradztwie publicznym (od roku 2005 spadek o 25%). Warto zauważyć, że samo zmniejszenie zatrudnienia nie musi jeszcze być czynnikiem negatywnym samo przez się, tym bardziej, że w tym okresie zmniejszyła się liczba gospodarstw, relatywnie podobnie. Jednakże wypowiedzi respondentów z grup kadra kierownicza oraz doradcy wskazuje, że jest to problem rzeczywisty. Jeden z respondentów, spośród kadry kierowniczej, podał przykład ze swojego województwa. Po przejściu na emeryturę doświadczonego doradcy mającego bardzo duży kapitał zaufania społecznego w swojej gminie, respondent jako decydent musiał na to miejsce zatrudnić bardzo młodego doradcę mającego wszystkie wymagane kwalifikacje formalne, ale znacznie zbyt małe doświadczenie zawodowe. Wynikało to z faktu dużych niedoborów kadrowych w sposób bardzo znaczący zakłócający proces wymiany kadr oparty na cyklu stopniowego kształcenia młodych doradców przez starszych. Ten właśnie mechanizm pozwalał na podtrzymywanie wysokiego poziomu zaufania społecznego doradztwa publicznego na obszarach wiejskich. A jest to element bardzo istotny w przekonywaniu, czasami niechętnym zmianom, rolników do nowych rozwiązań,
- To samo zjawisko spadku zatrudnienia ma jeszcze bardziej znaczące skutki na poziomie specjalistów oddziałowych. W systemie doradztwa publicznego są to

kluczowe osoby odgrywające rolę ekspertów, do których odwołują się doradcy terenowi. Tymczasem redukcja zatrudnienia, jak stwierdzają respondenci, dotyczy w dużym stopniu właśnie tej grupy pracowników. Są to osoby dobrze wykształcone, mające dużą wiedzę i doświadczenie praktyczne. W wielu WODR brakuje specjalistów od kluczowych na danym obszarze typów produkcji rolnej. Inny z respondentów przywołał przykład swojego WODR, gdzie właśnie odszedł specjalista z tytułem doktora i znacząca praktyka zawodową. Główną przyczyną są wyższe zarobki poza doradztwem publicznym. Dalsze utrzymywanie się tego trendu, szczególnie specjalistów, będzie prowadziło do dalszego osłabiania potencjału publicznych służb doradczych w zakresie efektywnego promowania innowacji czy rozwiązań innowacyjnych wśród rolników i innych mieszkańców wsi,

- Innym negatywnym zjawiskiem na które trzeba wskazać to trendy demograficzne w doradztwie. W grupie kierowników, specjalistów i doradców terenowych zespołów doradczych, a więc wśród pracowników pracujących bezpośrednio z rolnikami, tylko 9% to są osoby do 30 roku życia, przy 48.6% doradców powyżej 51 roku życia. Taka struktura stanowi poważne zagrożenie nie tylko w sferze promowania innowacyjności, ale również wręcz kontynuacji budowy zaufania społecznego dla doradztwa na obszarach wiejskich, a w dłuższej perspektywie być może nawet przyszłości doradztwa publicznego w Polsce. Przyczyną takiego stanu rzeczy zbyt niskie zarobki w doradztwie. Przy czym należy podkreślić, że wymagania wobec młodych pracowników doradztwa rosną z roku na rok,
- Zjawiskiem zdecydowanie pozytywnym jest wysoki poziom wykształcenia doradców przy jednoczesnym spadku od roku 2007 liczby specjalistów i doradców (jak tu już było wskazane w poprzednim punkcie).
- Inną kwestią tylko w sposób pośredni związaną z promocją innowacyjności jest struktura doradztwa w terenie. Obecnie zakłada się, że na każdą gminę musi przypadać jeden doradca. Z powodów braku kadr ten wymóg nie zawsze może być spełniony. Jedną z opcji rozważanych w czasie badań jakościowych była kwestia czy nie byłoby lepszym rozwiązaniem praca doradcy z poziomu biur powiatowych, ale przy zapewnieniu stałej obsługi u rolnika kiedy by to było wymagane. Wypowiedzi respondentów nie dały tu jednoznacznego wyniku. Wynikała ona z obawy, że o ile już obecnie na skutek braku środków na dojazdy do rolników z poziomu gmin występują problemy w kontaktach z rolnikami w ich gospodarstwach, to czy przejście na poziom powiatów jeszcze bardziej nie oddali rolników od doradztwa. Wydaje się zatem, że jest to kolejna kwestia wymagająca dodatkowych, pogłębionych badań.

4.2.1.2. Proces świadczenia usług doradczych

Nie ma oczywiście realnej możliwości, żeby poprzez metody badań społecznych można w pełni odzwierciedlić faktyczne procesy świadczenia usług w relacji doradca-rolnik. Niemniej jednak wyniki niniejszych badań pozwalają przynajmniej na przybliżenie obrazu mechanizmów świadczenia usług.

Na wstępie zadano respondentom pytanie dotyczące udziału w czasie pracy poszczególnych obszarów działania systemu doradztwa.

Tabela 13

Ile czasu w roku (w %) doradcy PZD przeznaczali w ostatnich 2 latach na:

Lp.	Wyszczególnienie	% udział czasu pracy w roku
1	Doradzanie rolnikom i mieszkańcom obszarów wiejskich	39
2	Organizowanie i prowadzenie szkoleń	15
3	Działalność informacyjną (przygotowanie materiałów informacyjnych, organizacja i prowadzenie spotkań, artykuły do wydawnictw WODR, informowanie o spotkaniach, inne)	10
4	Działalność upowszechnieniową (pokazy, demonstracje, Dni Otwartych Dni, targi, itp.)	8
5	Podnoszenie kwalifikacji własnych (udział w szkoleniach, samokształcenie)	9
6	Planowanie działalności, sprawozdawczość	10
7	Inne działania – jakie?.....	7
	RAZEM	100%

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań jakościowych przeprowadzonych przez CDR w ramach niniejszego projektu

Kolejne pytanie dotyczyło częstotliwości porad i dziedzin, których one dotyczyły.

Tabela 14

Częstotliwość udzielanych porad przez doradców PZD w różnych dziedzinach

(proszę wstawić „X” we właściwej kolumnie)

Lp.	Wyszczególnienie	Bardzo często	Często	Rzadko	Wcale
1	Nawożenie upraw	15	87	56	1
2	Ochrona roślin	32	96	29	0
3	Postęp w technologiach produkcji	6	86	66	1
4	Ochrona środowiska -	19	81	60	0
5	Programy rolnośrodowiskowe	66	76	17	0
6	Prowadzenie gospodarstwa ekologicznego	16	43	93	6
7	Mechanizacja produkcji roślinnej	7	55	93	4
8	Produkcja zwierzęca	14	87	57	1
9	Wymogi wzajemnej zgodności	26	82	50	0
10	Wyposażenie i modernizacja budynków inwentarskich	4	47	100	8
11	Gospodarowanie na OSN	8	37	75	40
12	Odnawialne źródła energii	4	25	112	8

13	Tworzenie dodatkowych źródeł dochodu w gospodarstwie	11	63	85	1
14	Rachunkowość rolnicza	16	89	53	1
15	Sporządzanie biznesplanów	8	51	93	7
16	Pomoc w wypełnianiu wniosków obszarowych	129	27	2	0
17	Pomoc w wypełnianiu wniosków dla działań inwestycyjnych w ramach PROW	69	72	17	1

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań jakościowych przeprowadzonych przez CDR w ramach niniejszego projektu KSOW

Dane w tabeli 13 wskazują na przewagę (w strukturze czasu pracy) czynności związanych z doradzaniem rolnikom i mieszkańcom obszarów wiejskich (39% wskazań), Organizowanie i prowadzenie szkoleń (15%), Działalność informacyjną (10%). Zwraca uwagę pozycja Planowanie działalności, sprawozdawczość (10%). Z kolei odpowiedzi w tabeli 14 wskazują na dużą dominację dziedzin związanych z obsługą wniosków unijnych (Pomoc w wypełnianiu wniosków obszarowych, Pomoc w wypełnianiu wniosków dla działań inwestycyjnych w ramach PROW, Programy rolnośrodowiskowe, Wymogi wzajemnej zgodności).

Wyniki te zostały potwierdzone w trakcie badań jakościowych z udziałem kadry kierowniczej i doradców z całej Polski. Można wskazać następujące główne kwestie zgłaszane przez respondentów:

- Od wejścia Polski do UE głównym zadaniem publicznego systemu doradztwa stała się obsługa programów wsparcia dla rolnictwa. Zdaniem niektórych doradców terenowych stanowi to nawet do 50-60% ich czasu pracy z rolnikami. Ten stan rzeczy wyrażały stwierdzenia respondentów:

„Główna praca doradcza w tej chwili polega na opracowaniu wniosków w ramach programów PROW, programu rolno środowiskowo klimatycznego, rolnictwa ekologicznego, wniosków obszarowych dlatego w tym obszarze potrzebujemy wsparcia”

Jeden z respondentów ujął to nawet w sposób bardziej bezpośredni:

„Typowe doradztwo rolnicze nie istnieje, (zostaliśmy) przyłączeni do ARiMR”.

- Dodatkowym problemem wynikającym z faktu zależności od działania ARiMR jest sezonowość pracy doradcy. Otóż w czasie składania wniosków od kwietnia do czerwca każdego roku doradcy, aby obsłużyć wszystkich rolników muszą pracować w nadgodzinach. Co więcej, ARiMR dodatkowo w tym samym czasie, co wnioski obszarowe czy rolno-środowiskowe ogłasza czasami nabory na projekty inwestycyjne. Zwiększa to w sposób znaczący kumulację obciążenia pracy dla doradców.
- Innym zjawiskiem powiązanim z kumulacją terminów składania wniosków jest problem potencjalnej specjalizacji doradców pracujących bezpośrednio z rolnikami. Jak zwrócili uwagę respondenci z powodu szczupłości kadr „każdy musi robić wszystko”, żeby obsłużyć rolników zgodnie z terminami naborów ogłaszanych przez ARiMR. Część doradców wskazywała na mechanizm pośredniej specjalizacji. Osoby specjalizujące się w danej dziedzinie weryfikowały wnioski sporządzone przez doradców ogólnych. Znajduje to potwierdzenie w odpowiedzi na pytanie w ankiecie dla kierowników PZD: Czy doradcy PZD specjalizują się w potrzebnych/wybranych dziedzinach? Wskazań na tak było 104, na nie 56.

- Dodatkowym problemem zgłaszanym przez respondentów jest fakt, że z konieczności doradcy od kilkunastu lat koncentrują się na obsłudze wniosków unijnych kosztem doradztwa technologicznego. Presja czasu związana z obsługą wniosków „wypycha” z zakresu działania doradztwo technologiczne. Kwestia doradztwa technologicznego jest szerzej przedstawiona w sekcji 5.4 raportu (Rola doradztwa w systemie promowania rozwiązań innowacyjnych w rolnictwie i na obszarach wiejskich). Niemniej jednak już teraz trzeba pokreślić, że akurat kwestia kumulacji harmonogramu składania wniosków do ARiMR nie jest tu akurat głównym problemem.
- Na koniec warto odnotować duży poziom frustracji doradców wynikający z nadmiernego obciążenia planowaniem i sprawozdawczością. Jak ujęli respondenci w swoich wypowiedziach:

„Dodatkową bolączką jest ciągłe planowanie i sprawozdawczość, która często zabiera więcej czasu pracy niż doradztwo (szczególnie kierownikom, którzy muszą dzielić swój czas pracy pomiędzy funkcje kierownika i doradcy), a nie przynosi to żadnych wymiernych korzyści.”

„Tabelki rozbudowane na trzy metry”

- W trakcie badań jakościowych poruszano również kwestie zróżnicowania regionalnego w zakresie pracy WODR-ów w zależności od potrzeb. Generalnie respondenci zgadzali się, że występują różnice w pracy doradców w zależności od specyfiki regionalnej. Jednakże z racji posiadania doświadczenia zawodowego w pracy tylko w jednym regionie nie byli w stanie odnieść się merytorycznie do kwestii czy to zróżnicowanie jest już tak duże, że wymaga również zróżnicowania struktur organizacyjnych i systemu szkoleń doradców w zależności od potrzeb regionu. Ponadto realizacja tych samych programów UE de facto wymuszała unifikację systemów pracy we wszystkich województwach, zgodnie z wymaganiami programów ARiMR. Kwestia czy informatyzacja procedur składania wniosków zmieni coś w pracy doradców jest jeszcze wciąż zbyt otwarta, żeby można było wyciągać wnioski na tym etapie.

W następnym kroku w celu uzyskania informacji dotyczących form relacji z rolnikami zadano pytanie respondentom w ankiecie skierowanej do kierowników PZD o określenie form i miejsca udzielania porad.

Tabela 15

Forma i miejsce udzielanych porad – (w %)

Lp.	Wyszczególnienie	przez telefon	w biurze doradcy	w gospodarstwie	grupowo
1	Postęp w technologiach produkcji	13	42	33	12
2	Ochrona środowiska -	16	46	26	12
3	Programy rolnośrodowiskowe	13	55	23	9
4	Prowadzenie gospodarstwa ekologicznego	16	51	22	10
5	Mechanizacja produkcji roślinnej	10	43	35	11
6	Produkcja zwierzęca	12	41	34	11
7	Wymogi wzajemnej zgodności	13	39	35	12

8	Wyposażenie i modernizacja budynków inwentarskich	9	41	37	11
9	Gospodarowanie na OSN	18	38	15	16
10	Odnawialne źródła energii	15	46	19	16
11	Rachunkowość rolnicza	9	42	38	10
12	Sporządzanie biznesplanów	7	75	13	3
13	Pomoc w wypełnianiu wniosków obszarowych	7	75	13	3
14	Pomoc w wypełnianiu wniosków dla działań inwestycyjnych w ramach PROW	7	75	13	4
15	Pomoc w przygotowaniu wniosków kredytowych	7	70	11	3

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań jakościowych przeprowadzonych przez CDR w ramach niniejszego projektu

Wskazania respondentów pokazują, że doradcy pracują z rolnikami w większym stopniu poprzez świadczenie usługi „w biurze doradcy” i „przez telefon” niż poprzez wizyty w gospodarstwie czy doradztwo grupowe. Znajduje to pełne uzasadnienie wynikające z zakresu świadczonych usług. Przy wymaganiach formalnych wielu programów ARiMR konieczna jest praca nad wnioskiem czy załącznikami w oparciu o formularze wniosków.

Badania jakościowe potwierdziły te wnioski z badań ilościowych. Respondenci podali jednakże dodatkowe czynniki warunkujące pracę doradców w terenie. Jedną z podstawowych barier jest brak w budżetach WODR wystarczających środków finansowych na pokrycie kosztów dojazdów do rolników. Doradcy wykorzystują do pracy własne samochody. Ponadto część z nich pokrywa koszty dojazdu do rolników z własnych środków. Jeden z respondentów od lat pracujący w jednej gminie relatywnie często jeździ do rolników, bo jego kontakty z nimi oparte są latach współpracy i wzajemnego zaufania. Są to już kontakty na wprost zawodowo-prywatne. W innych gminach doradcy w dużo mniejszym stopniu podtrzymują kontakty z klientami poza biurem, właśnie z powodu braku pieniędzy na dojazdy. Na podobnie zasadzie część doradców kupuje laptopy z własnych środków i wykorzystuje je dla celów zawodowych. Na podstawie wyników badania trudno jest oszacować skalę zjawiska w całej publicznej służbie doradztwa rolniczego w Polsce. Niemniej jednak warto wskazać na ten czynnik niedofinansowania kosztów operacyjnych WODR-ów i pracy doradców w terenie jako czynnik osłabiający jeszcze istniejący kapitał społeczny doradztwa publicznego wśród rolników.

W procesie świadczenia usług doradczych należy wskazać na następujące główne trendy:

Dominacja wsparcia programów unijnych

Od kilkunastu lat praca doradztwa publicznego z rolnikami i mieszkańcami obszarów wiejskich jest głównie skoncentrowana na wykonywaniu zadania wynikającego z polityk publicznych w Polsce, absorpcji środków UE skierowanych na rolnictwo i rozwój obszarów wiejskich. Bardzo trafnie podsumował to jeden z doradców w trakcie badań jakościowych:

„Nie byłoby sukcesu funduszy UE po 2004 roku bez doradztwa”

Sezonowość pracy doradców

Na skutek kumulacji terminów składania wniosków praca doradców w „sezonie” IV-VI wymaga pracy w nadgodzinach, aby zaspokoić oczekiwania rolników. Sytuację pogarsza fakt, ogłaszania przez ARiMR w tym samym czasie naboru wniosków na projekty inwestycyjne.

Spadek znaczenia doradztwa technologicznego

Jednym z efektów ubocznych orientacji doradztwa publicznego na obsługę rolników pod kątem programów UE jest spadek znaczenia doradztwa technologicznego, które wcześniej stanowiło bardzo istotny element zadań doradztwa rolniczego. Należy jednak podkreślić, że akurat nie jest to najważniejszy czynnik powodujący spadek znaczenia doradztwa technologicznego (patrz: więcej w tej kwestii patrz rozdział 5.4. Rola doradztwa w systemie promowania rozwiązań innowacyjnych w rolnictwie i na obszarach wiejskich tego raportu).

Nadmierne wymagania planowania i raportowania

Niewątpliwie problemem odczuwanym i zgłaszanym przez kadrę kierowniczą i samych doradców są nadmierne wymagania związane z planowaniem i raportowaniem zajmującym do 10 % czasu pracy doradcy.

Niedofinansowanie kosztów operacyjnych WODR-ów i pracy doradców terenowych

Czynnikiem ograniczającym mobilność doradców, a przez to możliwość kontaktów z rolnikami i mieszkańcami wsi są ograniczenia finansowe na dojazdy do rolników.

4.3. Doradztwo prywatne – akredytowane prywatne podmioty doradcze

Jakakolwiek analiza stanu certyfikowanego doradztwa prywatnego jest bardzo utrudniona ze względu na brak uaktualnionych danych. Sam fakt bycia na liście certyfikowanych doradców jeszcze nie oznacza, że dana osoba wciąż jest aktywna zawodowo. Anegdotyczna kwerenda wśród osób pracujących w doradztwie w danym województwie pozwala na przyjęcie założenia, że pewne osoby/firmy są jeszcze aktywne na rynku, a inne z niego pozniwały z różnych przyczyn. Jednakże jest to wiedza oparta na orientacji na rynku, niepewnych informacjach, a nie na twardych danych statystycznych. Pośrednim dowodem na taki stan rzeczy jest brak zgłoszeń osób z listy certyfikowanych doradców na obecnie prowadzone przez CDR szkolenia doszkalające dla doradców. Powyżej wskazane czynniki wyjaśniają częściowo niski poziom wypełnienia ankiet w ramach badania ilościowego prowadzonego w ramach tego projektu. Dodatkowym czynnikiem jest niewątpliwie fakt nie najlepszych relacji pomiędzy system doradztwa publicznego a certyfikowanymi doradcami prywatnymi, co na pewno nie zachęcało tych ostatnich do udziału w badaniach. Stąd przedstawione poniżej wstępne wnioski powinny być traktowane tylko jako punkt wyjścia dla dalszych badań. Przy czym należy raczej sugerować stosowanie badań jakościowych opartych na bezpośrednim kontakcie z doradcami, a nie, bardziej anonimowych badań ilościowych.

Struktura zawodowa doradców prywatnych

Badania jakościowe wskazują, że relatywnie dużo osób pracujących jako doradcy prywatni to byli lub już emerytowani pracownicy doradztwa publicznego. Ponadto jest też część pracowników młodych, po studiach z kilkuletnim stażem pracy już tylko jako doradcy zatrudnieni w firmach prywatnych. Brak danych obiektywnych pozwalających na weryfikację jaka jest proporcja tych dwóch kategorii w certyfikowanym sektorze prywatnym.

Aspekt ekonomiczno-zarządczy doradztwa prywatnego

Respondenci z sektora prywatnego również wskazali na kumulację terminów składania wniosków w „sezonie” IV-VI każdego roku jako dużą barierę w ich pracy. Ma to dla nich nie tylko wymiar dodatkowego czasu pracy w ciągu 2-3 miesięcy, ale również bardzo poważne konsekwencje w zakresie zarządzania finansami firmy. Jak to ujął jeden z respondentów:

„cztery tygodnie, żeby zarobić na cały rok”.

W praktyce, wg, respondentów, oznacza to konieczność dywersyfikacji działalności gospodarczej. Doradztwo rolnicze może być tylko jednym z wielu źródeł dochodu zapewniających firmie przetrwanie na rynku i zyski dla właściciela. Jako te dodatkowe źródła wskazywano np. sprzedaż polis ubezpieczeniowych.

Obiektywizm doradcy rolniczego

Bardzo ważną była dyskusja pomiędzy respondentami w czasie grupy fokusowej czy można łączyć doradztwo rolnicze ze sprzedażą środków do produkcji rolniczej. Zdaniem większości uczestniczących w badaniu jest to nie do zaakceptowania jako niezgodne z obiektywizmem doradcy. Rolnik powinien postrzegać doradcę rolniczego, nieistotne czy prywatnego czy publicznego, jako obiektywnego służącego tylko interesom rolnika. Ewentualne, nawet pośrednie zaangażowanie, w obrót środkami do produkcji rolniczej jest w tym kontekście sprzeczne z zasadą obiektywizmu i stawia doradcę w oczach rolnika w dwuznacznej sytuacji. W trakcie badań objętych tym raportem nie było możliwości szerszej weryfikacji tego problemu poprzez analizę praktyki większej grupy certyfikowanych doradców prywatnych.

W trakcie badań prowadzonych w ramach tego projektu badawczego KSOW nie było możliwe prowadzenie analiz stanu certyfikowanego doradztwa prywatnego na poziomie Polski. Ponadto Wykonawcom badania nie udało się dotrzeć do wyników innych badań dotyczących tego typu działalności doradczej.

Jeśli chodzi o rzeczywistą skalę działania doradztwa prywatnego to pewną przybliżoną informację daje odpowiedź na pytanie skierowane do kierowników PZD WODR-ów o czy na ich terenie funkcjonują akredytowane podmioty doradcze (75 wskazań na Tak, 79 na nie) oraz inne prywatne podmioty doradcze (133 wskazania tak, 20 na nie). A zatem w około 50% PZD objętych niniejszym badaniem działają certyfikowani doradcy prywatni, a w zdecydowanej większości inne podmioty gospodarcze w rozumieniu dilerów, reprezentantów firm handlowych sprzedających środki do produkcji rolniczej. Przy tym w przypadku certyfikowanych doradców rolniczych występują znaczne różnice regionalne w skali i zakresie działania mierzonego np. w procencie wypełnianych wniosków. Jednakże ta kwestia jako niezwiązana z efektywnością promowania innowacyjności w rolnictwie i na obszarach wiejskich nie była przedmiotem dodatkowych, pogłębionych analiz w ramach tego badania.

5. Rola doradztwa w systemie promowania rozwiązań innowacyjnych w rolnictwie i na obszarach wiejskich

Na wstępie zadano pytanie kierownikom PZD o źródła wiedzy o innowacjach, z których korzystają doradcy. Odpowiedzi przedstawione zostały w tabeli 16. Jako ważne w pracy doradczej określone zostały źródła, które równocześnie spełniają następujące warunki

(wiarygodne, dostępne do wykorzystania w pracy doradczej, dotyczące istotnych problemów, itp.)

Tabela 16

Ranking ważności różnych źródeł wiedzy w pracy doradczej o innowacjach możliwych do zastosowania w gospodarstwach rolnych

Wyszczególnienie	Bardzo istotne	Istotne	Mało istotne	Nieistotne
Internet	119	36	2	0
Programy telewizyjne	14	68	72	5
Prasa rolnicza	52	100	7	0
MRiRW	90	57	10	3
ARiMR	110	40	6	3
ARR, ANR	73	61	21	5
Instytucje samorządowe i rządowe	17	80	54	9
Instytuty badawcze rolnicze	61	73	25	1
Uniwersytety rolnicze	38	74	42	6
Państwowe Inspekcje	31	102	21	5
Centrum Doradztwa Rolniczego	92	58	8	1
Organizacje pozarządowe	1	47	94	18
Firmy sprzedające środki produkcji roślinnej	9	108	40	3
Firmy sprzedające środki do produkcji zwierzęcej	10	100	46	3
Firmy sprzedające maszyny	12	98	45	4
Firmy sprzedające urządzenia do wyposażenia budynków inwentarskich	10	92	54	4
Firmy skupujące produkty rolnicze	13	80	57	10
Prywatne firmy doradcze	2	16	71	71
Branżowe związki producentów rolnych	6	73	71	10
Biura rachunkowe	2	31	76	44

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań jakościowych przeprowadzonych przez CDR w ramach niniejszego projektu

Wyniki są bardzo znaczące. Otóż uderza duża liczba wskazań na internet i firmy komercyjne jako główne źródła informacji. Wysoki poziom wskazań mają również MRiRW oraz CDR, ale już umieszczenie tak wysoko w rankingu ARiMR wydaje się raczej odzwierciedlać wspomnianą już orientację doradztwa rolniczego na obsługę wniosków niż na faktyczną rolę ARiMR jako źródła wiedzy o innowacjach.

Natomiast jeśli chodzi o placówki naukowe to warto zwrócić uwagę na dużą liczbę wskazań na Rolnicze Instytuty badawcze. Znaczące jest, że już Uniwersytety rolnicze mają znacznie mniej wskazań jako bardzo istotne źródła (38 przy 61 na instytuty badawcze rolnicze), przy tym samym poziomie co instytuty w kategorii istotne. Wydaje się to potwierdzać fakt większego zakresu współpracy instytutów resortowych MRiRW z doradztwem, chociażby w ramach Planów wieloletnich. Uniwersytety, z racji działania w innych strukturach instytucjonalnych i większej orientacji w systemie ocen pracowników naukowych na badania

i publikacje, są w mniejszym stopniu postrzegane jako źródło wiedzy praktycznie zorientowanej.

Wyniki te znajdują potwierdzenie w innych publikacjach. Według badań przeprowadzonych przez Karolinę Babuchowską i Renatę Marks-Bielską przeprowadzonych w II kwartale 2016 roku („Uwarunkowania transferu wiedzy w sektorze rolniczym w opinii pracowników doradztwa rolniczego” – Zagadnienia Doradztwa Rolniczego – 2/17 (88) doradcy w odpowiedzi na inne niż ODR źródła wiedzy rolniczej wskazywali telewizję 79.18% opinii respondentów, i odpowiednio 76.95% na internet i prasę 67.66%.

Wnioski te znajdują również potwierdzenie w wynikach badań jakościowych. Należy tu wskazać wybrane kluczowe aspekty poruszane przez respondentów:

Problem z definicją pojęcia innowacyjności

Niejasność pojęcia innowacyjności bardziej definiowanego pod potrzeby danego projektu, z którego można potencjalnie uzyskać dofinansowanie niż pod rzeczywiste nowe, pomysły wdrożeniowe identyfikowane czy to przez samego rolnika czy też doradcę. Jak to ujął jeden z respondentów to są raczej „tony papieru”, a nie działalność kojarzona z innowacyjnością.

Kwestia doradztwa technologicznego

Respondenci wiązali potencjał innowacyjności z doradztwem technologicznym, które wcześniej stanowiło jeden ze znaczących obszarów działania doradztwa rolniczego w Polsce. Oparte one były, między innymi, na gospodarstwach demonstracyjnych funkcjonujących przy Wojewódzkich Ośrodkach Doradztwa Rolniczego. Obecnie jak to często ujmują doradcy w rozmowach i wypowiedziach:

„doradztwo technologicznie nie istnieje” (w domyśle w WODR)

„czasami wstyd iść do rolnika, bo on więcej wie od doradcy”.

Przy tym co należy bardzo mocno podkreślić jest to trend trwały. Bardzo podobne wyniki przyniosły wyniki badań prowadzonych do grudnia 2012 do lutego 2013 (podaje za Publiczne doradztwo rolnicze wobec wyzwań przyszłości i oczekiwań mieszkańców wsi, CDR Kraków 2013, rozdział 1 Przyszłość doradztwa publicznego w opinii respondentów i ekspertów, sekcja: Szanse i zagrożenia dla publicznego doradztwa rolniczego w opinii kadry zarządzającej doradztwem publicznym oraz doradców pracujących w publicznych jednostkach doradztwa publicznego – Piotr Nowak, Adam Dąbrowski, str. 15.

Ponadto respondenci certyfikowani doradcy prywatni również podkreślali, że doradztwo technologiczne jest poza zakresem ich działania jako domena firm sprzedających rolnikom środki do produkcji rolniczej.

Rola szkoleń dla doradców

W cytowanych powyżej badaniach z roku 2013 respondenci stwierdzali (str. 15):

„My mamy bardzo mało takich szkoleń technologicznych, pogłębiania wiedzy takiej, praktycznie nie mamy, to co się sami dowiemy, tam gdzieś porozmawiamy między sobą, to jest nasze doksztalcanie, internet czy telefony do zaprzyjaźnionych firm... w ten sposób to działa”

I dla porównania warto przytoczyć wypowiedź respondenta z naszych badań prowadzonych w okresie od czerwca do października 2017 roku:

„Trudności pojawiają się kiedy chcemy skorzystać z porad i pomocy firm, które chronią swoją wiedzę, ponieważ na niej zarabiają (np. firmy nasienne, nawozowe, sprzedawcy maszyn)”

W tym kontekście dodatkowych informacji kontekstowych dostarczają odpowiedzi na dotyczące potrzeb szkoleniowych zgłaszanych przez doradców publicznych (tabela 17) i certyfikowanych doradców prywatnych (tabela 18).

Tabela 17

Potrzeby w zakresie podwyższania kwalifikacji doradców PZD pod kątem doradzania rolnikom na rzecz zwiększenia innowacyjności gospodarstw

(jaki % doradców PZD posiada w danej dziedzinie poziom wiedzy wymieniony w kol. 2-4)

Wyszczególnienie	Wiedza, umiejętności doradców PZD w tej dziedzinie są			Ważność tego zakresu wiedzy i umiejętności w pracy doradczej (w skali 1-10)
	wystarczające	wymagają uzupełnienia	brak wiedzy	
1	2	3	4	5
Przykłady innowacji w produkcji roślinnej	35	55	9	7
Nawożenie	52	42	6	7
Ochrona roślin	50	43	7	7
Ochrona środowiska -	54	40	6	6
Programy rolnośrodowiskowe	60	32	8	7
Rolnictwo ekologiczne	49	40	11	6
Odnawialne źródła energii	35	51	14	5
Mechanizacja produkcji roślinnej	42	48	10	5
Przykładowe innowacje w produkcji zwierzęcej	34	53	13	6
Produkcja mleka	45	44	11	6
Produkcja trzody	44	46	10	5
Dobrostan zwierząt	66	28	10	7
Wymogi wzajemnej zgodności	70	26	4	7
Wyposażenie i modernizacja budynków inwentarskich	38	48	14	5
Dywersyfikacja produkcji	57	35	8	6
Rozwój obszarów wiejskich	55	37	8	7
Rachunkowość rolnicza	54	38	8	6
Sporządzanie biznesplanów	56	36	8	6
Pomoc w wypełnianiu wniosków obszarowych	82	16	2	8
Pomoc w wypełnianiu wniosków dla działań inwestycyjnych w ramach PROW	60	35	5	8
Pomoc w przygotowaniu wniosków kredytowych	50	40	10	5
Uprawnienia doradcy rolnośrodowiskowego	60	29	11	7
Uprawnienia „doradcy rolniczego”	70	25	5	8
Uprawnienia do prowadzenia rachunkowości w gospodarstwie rolnym	45	37	18	6

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań jakościowych przeprowadzonych przez CDR w ramach niniejszego projektu

Tabela 18

Potrzeby w zakresie podwyższania kwalifikacji pod kątem doradzania rolnikom na rzecz zwiększenia innowacyjności gospodarstw

(jaki % doradców *prywatnego podmiotu doradczego* posiada w danej dziedzinie poziom wiedzy wymieniony w kol. 2-4)

Wyszczególnienie	Wiedza, umiejętności doradców w tej dziedzinie są			Ważność tego zakresu wiedzy i umiejętności w pracy doradczej (w skali 1-10) 10 - najwyższa
	wystarczające	wymaga uzupełnienia	brak wiedzy	
1	2	3	4	5
Przykłady innowacji w produkcji roślinnej	30	50	20	5
Nawożenie	48	50	2	6
Ochrona roślin	48	32	20	5
Ochrona środowiska -	81	17	2	6
Programy rolnośrodowiskowe	82	18	0	8
Rolnictwo ekologiczne	58	22	20	5

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań jakościowych przeprowadzonych przez CDR w ramach niniejszego projektu

Trzeba bardzo mocno podkreślić, że obie grupy doradców bardzo mocno wskazały jako „wymagającą uzupełnienia” bądź „brak wiedzy” w obszarze zwiększania innowacyjności gospodarstw (64% doradców publicznych, 70% prywatnych). Co więcej praktycznie w czasie każdej grupy fokusowej czy wywiadu pogłębionego z respondentami-doradcami kwestia powrotu do doradztwa technologicznego jako bardzo potrzebnego stale wracała. Dla części respondentów jest to kwestia powrotu do źródeł, tego czym doradztwo rolnicze powinno się głównie zajmować.

Główną barierą w szkoleniach doradców, nie tylko w zakresie innowacyjności, jest brak pieniędzy w budżetach WODR-ów na organizację długofalowych programów szkoleniowych. Wielu respondentów podkreślało, że w sytuacji bardzo ograniczonych budżetów bardzo trudno oddelegować pracownika/doradcę na szkolenie związane z kosztami dojazdu, noclegów i wyżywienia.

Ponadto ujmując problem z szerszego, strategicznego punktu widzenia warunkiem koniecznym rozwoju potencjału doradztwa rolniczego w zakresie promowania innowacyjnych i nowych wdrożeń jest określenie na poziomie państwa kierunków strategicznych działań innowacyjnych w rolnictwie i na obszarach wiejskich, a następnie ich przełożenie na konkretne programy szkoleniowe i ich finansowanie.

Krytyczna rola obiektywizmu w pracy doradztwa rolniczego

Ten temat pojawiał się w wypowiedziach respondentów, zarówno doradców, jak ich rolników. Punktem wyjścia jest niewątpliwa przewaga przedstawicieli firm dostarczających środki do produkcji rolnej nad certyfikowanymi doradcami rolniczymi, niezależnie od ich

statusu (publiczny, prywatny). Ta przewaga wyraża się zarówno w zasobie wiedzy, dostępie do najnowszych rozwiązań technologicznych, jak w wykorzystywanym w pracy sprzęcie (np. laptopy, urządzenia testujące, samochody dostosowane do poruszania się po drogach polnych etc.).

Jednakże respondenci zwracali uwagę na istniejące ograniczenia wśród tej grupy doradców/przedstawicieli firm:

- Wiedza takiego doradcy jest oparta na informacji o produktach, które sprzedaje, na materiałach firm, które są przecież jednocześnie promocją danego produktu.
- Motywację doradcy dążącego do sprzedaży produktu, bo z tego jest rozliczany.

Warto podkreślić, że większość respondentów nie kwestionowała etyczności działań przedstawicieli firm. Zwracano uwagę na ich profesjonalizm. Niemniej jednak specyfika ich pracy może potencjalnie stanowić zagrożenie dla ich obiektywizmu z punktu widzenia rolnika jako klienta.

Właśnie ten obiektywizm był cechą powodującą, że część respondentów-rolników utrzymuje stałą współpracę ze „swoim” doradcą”. Jest to często współpraca wieloletnia. I tu kwestią bardzo istotną, aby ów „swój” doradca mógł być partnerem dla rolnika w sferze wiedzy o tym co jest na rynku, jaka jest skuteczność/użyteczność różnych środków. Stąd część doradców uzupełnia wiedzę we własnym zakresie, kosztem własnego czasu wolnego i czasami pieniędzy. Bezcenny jest w tym kontekście internet jako źródło informacji. Ale ma on też swoje liczne ograniczenia, głównie brak informacji specyficznym dostosowanych do potrzeb doradców i ich klientów rolników.

Kwestią do rozważenia dla przyszłości doradztwa, a szczególnie publicznego, jest problem czy przy obecnych procesach demograficznych (stopniowe odchodzenie na emeryturę części doradców) i kadrowych (odchodzenie specjalistów z systemu doradztwa publicznego), system oparty na własnym kształceniu, działaniach dobrowolnych doradców okaże się wystarczającą mocnym instrumentem dla realizacji jakiegokolwiek polityki publicznej efektywnego promowania innowacji w rolnictwie i na obszarach wiejskich.

Współpraca z nauką

Respondenci doradcy i rolnicy potwierdzili w swoich wypowiedziach niewystarczający zakres i poziom współpracy z placówkami naukowo-badawczymi. Stwierdzali, że nie mają stałych kontaktów z przedstawicielami nauki. Jedną z okazji są szkolenia, konferencje organizowane przez różne podmioty. Wskazywano, że są badacze, naukowcy potrafiący przełożyć język nauki na język praktyki. Ale bywa też i tak, że:

*„prace naukowe nie mają przełożenia na potrzeby rynku lokalnego”
„doktoranci nie chcą przekazywać informacji”.*

Stwierdzano również, że podobnie jak w innych obszarach, brak pieniędzy stanowi barierę w stałej współpracy z placówkami naukowo-badawczymi (brak możliwości sfinansowania szkoleń czy konsultacji). Pojawiały się też głosy mniejszości, że mają kontakty z instytucjami, że współpraca jest owocna. Na podstawie tak ograniczonych badań nie można wnioskować o skali rzeczywistej współpracy pomiędzy doradztwem a nauką, bo, jak się zdaje, często jest ona oparta na kontaktach osobistych, tradycjach współpracy pomiędzy niektórymi WODR a instytucjami etc. A zatem jest to kolejny obszar wymagający swego rodzaju inwentaryzacji obecnych dobrych praktyk i wypracowania jakiegoś systemu stałej współpracy opartej na zdrowych podstawach finansowych.

W celu uzyskania dodatkowych informacji dotyczących relacji nauka – doradztwo obszar ten został wybrany jako wiodący w trakcie konferencji prezentującej wstępny raport z niniejszych badań, która odbyła się w siedzibie CDR w Brwinowie w dniach 23-24.10. 2017 roku. Udział w niej brało ponad 50 osób reprezentujących w większości pracowników publicznego doradztwa rolniczego oraz nieliczni przedstawiciele prywatnych akredytowanych podmiotów doradczych. W konferencji uczestniczyli także przedstawiciele MRiRW oraz niektórych instytutów resortowych MRiRW.

W drugim dniu konferencji uczestnicy zostali podzieleni na trzy grupy, przy czym dwie z nich zajmowały się różnymi aspektami współpracy w obszarze doradztwo-nauka.

Szczegółowe tematy grup dyskusyjnych były następujące:

- Rola doradców we wdrażaniu innowacji w rolnictwie.
- Jak usprawnić wspieranie procesów innowacyjnych w doradztwie w relacji do nauki i firm komercyjnych?

Celem prac w grupach była, między innymi, próba identyfikacji form promowania innowacyjności przez publiczne doradztwo rolnicze w oparciu o już istniejące dobre praktyki realizowane w przeszłości lub obecnie na zbyt małą skalę. Jednym z celów prac w grupach była weryfikacja wstępnych wyników badań. Była to zatem do pewnego stopnia dodatkowa grupa respondentów.

Można wskazać na następujące główne konkluzje wskazywane przez uczestników konferencji:

- Potwierdzono wstępne wnioski w zakresie potrzeby powrotu do doradztwa technologicznego jako niezbędnego dla podtrzymania wciąż jeszcze relatywnie wysokiego poziomu zaufania społecznego rolników do doradztwa publicznego. Warto jednak podkreślić słowo – relatywnie. Problemy kadrowe związane z rotacją kadr wynikająca z niskich zarobków wciąż przyspieszają proces obniżania poziomu zaufania społecznego do doradców i instytucji doradztwa publicznego;
- Obiektywizm został uznany za kluczowy warunek odbudowy i podtrzymania osłabionej pozycji doradztwa publicznego wśród odbiorców jego usług na obszarach wiejskich. Istotą obiektywizmu jest opieranie wiarygodności doradcy publicznego na identyfikacji problemów tylko i wyłącznie z punktu widzenia interesów danego rolnika, bez żadnych innych ukrytych motywów. To jest czynnik w sposób zasadniczy oddzielający doradcę rolniczego publicznego i prywatnego działającego w systemie certyfikacji od dilera czy przedstawiciela handlowego firmy sprzedającej środki do produkcji rolniczej. Podkreślić należy, że nie kwestionowano kompetencji czy etyki zawodowej tej ostatniej grupy świadczącej doradztwo powiązane ze sprzedażą produktu danej firmy. Zwrócono tylko uwagę na pewną dwoistość ich działań wynikająca z charakteru ich pracy i systemu ocen pracowniczych funkcjonujących w tych firmach;
- Wskazano na dwa kluczowe problemy związane z kwestią budowania pozycji doradców publicznych i certyfikowanych na wymogu obiektywizmu:
 - pierwszy - braku szkoleń z zakresu doradztwa technologicznego, co zdecydowanie osłabia pozycję doradców publicznych w stosunku do przedstawicieli firm handlowych dysponujących znacznie lepszym dostępem do informacji o najnowszych badaniach;
 - drugi - zwrócono uwagę na bardzo poważne zagrożenie prawne dla doradcy w ocenianiu jakości produktów sprzedawanych przez firmy komercyjne. W przypadku rozpoczęcia postępowania przed sądem przez firmę prywatną skarżącą doradcę o rozpowszechnianie negatywnych komentarzy na temat produktów

danej firmy, doradca byłby w bardzo trudnym położeniu prawnym. Stąd podkreślano fakt, że doradca może tylko przedstawić swoją opinie oparta na wiarygodnym zewnętrznym źródle informacji na temat danego produktu, ale decyzje o jego zakupie musi podjąć rolnik. A zatem doradca może tylko wskazać źródła informacji i wynikające z nich wnioski, natomiast nie powinien wydawać opinii tylko na podstawie swoich subiektywnych przekonań.

- W tym kontekście głównym obszarem problemowym jest udostępnienie doradcom informacji opartych na niezależnych, wiarygodnych badaniach/testach produktów będących w obrocie na rynku. W nasiennictwie doradcy mają dostęp do informacji na poziomie krajowym i regionalnym poprzez publikacje Centralnego Ośrodka Badania Odmian Roślin Uprawnych, dotyczące zarówno nowych odmian wprowadzanych do uprawy jak również wyników porejestrowego badania odmian roślin uprawnych w układzie regionalnym(wojewódzkim). W innych zakresach produkcji roślinnej (ocena nowych technologii produkcji proponowanych przez firmy i stosowanych przez rolników pionierów, ocena nowych maszyn i urządzeń do produkcji rolniczej, zawartość etykiet chemicznych środków ochrony roślin, efektywność stosowania nowych form nawozów sztucznych) wyniki obiektywnych badań i ocen wykonanych przez instytuty naukowe docierają do doradców z dużym opóźnieniem.
- W produkcji zwierzęcej sytuacja jest znacznie trudniejsza.
- Stanowi to duży problem wymagający pogłębionych analiz i rozwiązań organizacyjnych pod kątem wypracowania nowych rozwiązań nawiązujących do sieciowego systemu działania doradztwa, gdzie ośrodki naukowo-badawcze mogłyby być istotnym partnerami w tworzeniu systemu niezależnych badań jako informacyjnego źródła referencyjnego dla doradztwa.
- Jedną z diskutowanych opcji był powrót do systemu gospodarstw wdrożeniowych /demonstracyjnych, które do 1989 roku były elementem systemu doradztwa publicznego. Niewielkie powierzchnie gruntów rolnych jakimi dysponują obecnie ośrodki doradztwa rolniczego mogłyby być efektywniej wykorzystane pod prowadzenie demonstracji polowych, lecz wymaga to dofinansowania wyposażenia w nowoczesny sprzęt (od siewu do zbioru włącznie). Na gruntach tych mogłyby być prowadzone demonstracje upowszechnieniowe innowacji pochodzących z nauki jak również demonstracje z innowacjami proponowanymi przez prywatne firmy zaopatrujące rolników w środki produkcji. Demonstracje prowadzone przez Ośrodki Doradztwa Rolniczego, zgodnie z zaleceniami autorów - właścicieli innowacyjnych rozwiązań, uwiarygadniałyby prezentowane rolnikom rozwiązania i efekty ich stosowania.
- Doradcy potrzebują dostępu do baz danych zawierających efekty wdrażania innowacyjnych rozwiązań i demonstracji upowszechnieniowych z tego zakresu w codziennej pracy z rolnikami. Kontakt z innowacjami nie może ograniczać się tylko do udziału w organizowanych „Dniach Pola”.
- W zakresie produkcji zwierzęcej demonstracje upowszechnieniowe możliwe byłyby do prowadzenia w gospodarstwach demonstracyjnych.
- Instytuty naukowe, ze względu na swoją specyfikę funkcjonowania w ramach programów wieloletnich, oczekują od doradztwa gromadzenia i przekazywania informacji o potrzebach praktyki rolniczej oraz potrzebach podwyższania kwalifikacji zawodowych doradców. Udrożnienie przepływu informacji w tym obszarze powinno

wzmocnić pozycje doradztwa rolniczego w działaniach innowacyjnych na rzecz rolników.

Podsumowując, system doradztwa rolniczego ma bardzo duży potencjał zwiększenia efektywności w promowaniu innowacyjności w rolnictwie i na obszarach wiejskich. Zidentyfikowano jednakże następujące bariery utrudniające pełniejsze niż w chwili obecnej, możliwości wykorzystania zasobów doradztwa, szczególnie publicznego:

- a) Niejasności związane z samym pojęciem innowacyjności występujące nie tylko w sektorze rolnym, ale w każdym programie zajmującym się jej promowaniem. Bardzo często stosowane są definicje operacyjne wynikające ze szczegółowych zakresów danego programu. Jest to zatem łączenie obecnie dominującej w doradztwie tendencji do obsługi programów UE z zadaniem promowaniem innowacyjnych rozwiązań. Związane jest z tym ryzyko nadmiernej biurokratyzacji, aby spełnić wymagania danego programu/działania kosztem elementu innowacyjnego. Z punktu widzenia roli doradztwa rolniczego zdecydowanie racjonalniejszym rozwiązaniem byłaby koncentracja na innowacyjności ujmowanej jako każde wdrożenie przenoszące nowe rozwiązanie z nauki do masowej praktyki rolniczej. Ponadto w kontekście niektórych programów (np. Współpraca) być może warto rozważyć zmniejszenie wartości projektów, aby były one dostępne dla samych rolników średnich i dużych jako potencjalnych liderów innowacji w rolnictwie.
- b) W tym kontekście należy rozważyć powrót do specyficznie pojmowanego doradztwa technologicznego, które było jedną z głównych domen działania doradztwa w przeszłości. Należy z góry wykluczyć opcje „walki” czy „konkurencji” z przedstawicielami firm prywatnych dostarczających środki do produkcji rolniczej. Doradztwo rolnicze, szczególnie publiczne, nie będzie w stanie wygrać takiej „walki”. Są to dwa równoprawne obszary działania, każdy rządzący się swoją logiką. Co jest przy tym ważne wcale nie są to formy doradztwa, które muszą być w stanie konfliktu (czasami w specyficznych, rzadkich sytuacjach, mogą być, ale wcale nie muszą). Istotnym atutem systemu certyfikowanego doradztwa rolniczego jest jego obiektywizm, czyli udzielanie porady tylko i wyłącznie z punktu widzenia rolnika jako głównego podmiotu procesu doradztwa.
- c) Podstawą takiego obiektywizmu może być system dostępu do wyników badań, testów pozwalającym doradcom na ocenę jakie są możliwe do zastosowanie metody produkcji/środki do produkcji rolniczej w przypadku danego gospodarstwa. System taki mógłby wstępnie opierać się na minimum dwóch filarach:
 - Sieci gospodarstw demonstracyjnych niekoniecznie bezpośrednio powiązanych z systemem doradztwa rolniczego. Można tu rozważyć wiele opcji czy modeli współpracy,
 - Instytucjonalizacji współpracy systemu doradztwa rolniczego z placówkami naukowo-badawczymi w ramach programu transferu wiedzy, w tym systemu doszkalania doradców i udostępniania wyników badań/testów.

- d) Minimalnym warunkiem brzegowym takiego systemu jest odpowiedni poziom jego finansowania, w tym systemu doradztwa rolniczego. Przy czym system ten przy spełnieniu pewnych warunków mógłby generować przychody ze świadczenia usług dla rolników i mieszkańców obszarów wiejskich (podobnie jak już to się dzieje przy obecnym systemie rolniczego doradztwa publicznego w Polsce).

6. Wnioski i rekomendacje

Tabela 19

Wnioski i rekomendacje

L.p.	Problem	Rekomendacje
1.	Na obszarach wiejskich występuje duże zróżnicowanie międzyregionalne. Inna jest specyfika pracy doradców w zależności specyficznych cech regionu (np. liczba rolników, struktura gospodarstw rolniczych, skala poziomu ich specjalizacji, proporcja usług doradczych w zakresie rolnictwa lub innych obszarów doradztwa, np. tzw. rozwój przedsiębiorczości).	Na skutek dominacji w działaniach służb doradztwa rolniczego działań związanych z obsługą programów UE dla rolnictwa i obszarów wiejskich (o jednakowych wymaganiach w całej Polsce) wydaje się, problem regionalizacji nie jest aż tak palący. Ponadto dyrekcje poszczególnych WODR w sposób elastyczny, w ramach swoich uprawnień zarządczych, dopasowywały zakres działania danego WODR do potrzeb regionalnych. Niemniej jednak w przypadku zmniejszenia dominacji obsługi programów UE należałoby przeprowadzić pogłębioną analizę regionalizacji, ze szczególnym naciskiem w zakresie wspierania innowacyjności.
2.	Działalność certyfikowanego prywatnego doradztwa publicznego jest trudna do analizy z powodu braku danych. Częściowo wynika to z dynamicznego procesu zmian w tej grupie doradców.	Z punktu widzenia polityki publicznej w zakresie promowania innowacyjności jako zadania publicznego rola certyfikowanego prywatnego doradztwa rolniczego jest ograniczona. Niemniej jednak w przypadku wdrażania działań opartych na dofinansowaniu projektów będzie to kluczowy partner we wdrażaniu tego typu przedsięwzięć. Stąd wskazane byłoby przeprowadzanie regularnych badań aktualizujących stan wiedzy o certyfikowanym doradztwie prywatnym.
3.	Kwestia katalogu usług lub odbiorców bezpłatnych usług doradczych jest istotnym	Wskazywano następujący obszar jako najważniejszy dla usług bezpłatnych dla

	<p>elementem polityki publicznej. Z punktu widzenia efektywności wspierania działań proinnowacyjnych ma znaczenie pośrednie, ponieważ może mieć wpływ na strukturę kadr i zadań w systemie doradztwa publicznego.</p>	<p>rolników:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Szkolenie i kampanie informacyjne, szczególnie w obszarach relatywnie nowych dla rolników i w znacznej mierze dla samych doradców (ochrona środowiska, walka ze zmianami klimatu, innowacyjne rozwiązania),
4.	<p>Spadkowe tendencje zatrudnienia utrzymujące się w doradztwie publicznym (od roku 2005 spadek o 25%). Dla doradztwa publicznego stanowi to zagrożenie utrzymania wysokiego poziomu zaufania i kapitału społecznego wśród rolników i mieszkańców wsi.</p>	<p>Zaufanie i kapitał doradztwa może mieć kluczowe znaczenie w docieraniu do rolników w procesie promowania innowacyjności. Stąd wskazane jest podjęcie działań mających na celu powstrzymanie tego negatywnego procesu.</p>
5.	<p>To samo zjawisko spadku zatrudnienia ma jeszcze bardziej znaczące skutki na poziomie specjalistów oddziałowych/zakładowych. W systemie doradztwa publicznego są to kluczowe osoby odgrywające rolę ekspertów, do których odwołują się doradcy terenowi. Tymczasem redukcja zatrudnienia dotyczy w dużym stopniu właśnie tej grupy pracowników.</p>	<p>Pogłębianie się tego trendu w bardzo znaczącym stopniu osłabi potencjał doradztwa publicznego w promowaniu innowacyjności. Specjaliści są kluczowymi aktorami w wyszukiwaniu informacji, jej przekazywaniu doradcom terenowym i bezpośredniej pomocy w pracy z rolnikami. Należałoby podjąć działania mające na celu zatrzymanie, a przynajmniej spowolnienie tego trendu.</p>
6.	<p>Innym negatywnym zjawiskiem na które trzeba wskazać to trendy demograficzne w doradztwie. W grupie kierowników, specjalistów i doradców terenowych zespołów doradczych, a więc wśród pracowników pracujących bezpośrednio z rolnikami, tylko 9% to są osoby do 30 roku życia, przy 48.6% doradców powyżej 51 roku życia.</p>	<p>Taka struktura stanowi poważne zagrożenie nie tylko w sferze promowania innowacyjności, ale również wręcz kontynuacji budowy zaufania społecznego dla doradztwa na obszarach wiejskich, a w dłuższej perspektywie być może nawet przyszłości doradztwa publicznego w Polsce.</p>
7.	<p>Od kilkunastu lat praca doradztwa publicznego z rolnikami i mieszkańcami obszarów wiejskich jest głównie skoncentrowana na wykonywaniu zadania wynikającego z polityk publicznych w Polsce, absorpcji środków UE skierowanych na rolnictwo i rozwój obszarów wiejskich. Ta reorientacja nastąpiła kosztem odejścia doradztwa publicznego od doradztwa technologicznego, które przejęły firmy sprzedające środki do produkcji rolniczej.</p>	<p>Należy rozważyć powrót do specyficznego doradztwa technologicznego opartego na obiektywizmie doradców rolniczych świadczących usługę, gdzie rolnik jest głównym odbiorcą usługi. Podstawą takiego obiektywizmu może być system dostępu do wyników badań, testów pozwalającym doradcom na ocenę jakie są możliwe do zastosowania metody produkcji/środki do produkcji rolniczej w przypadku danego gospodarstwa, oraz wyposażenie doradców na miarę</p>

		współczesnych potrzeb.
8.	Niedostateczny system szkoleń dla doradców publicznych, nie tylko z punktu widzenia promowania innowacyjności. Jedną z przyczyn jest brak systemu stałej współpracy pomiędzy nauką a doradztwem rolniczym w zakresie transferu wiedzy.	Formalizacja/institucjonalizacja mechanizmów współpracy w transferze wiedzy między systemem certyfikowanego systemu doradztwa rolniczego, które obejmowałyby szeroką gamę form współpracy od szkoleń do budowy mechanizmów o wynikach badań i możliwości ich wdrożeń w praktyce.
9.	Niejasności związane z samym pojęciem innowacyjności występujące nie tylko w sektorze rolnym, ale w każdym programie zajmującym się jej promowaniem. Bardzo często stosowane są definicje operacyjne wynikające ze szczegółowych zakresów danego programu.	Z punktu widzenia roli doradztwa rolniczego zdecydowanie racjonalniejszym rozwiązaniem byłaby koncentracja na innowacyjności ujmowanej jako każde wdrożenie przenoszące nowe rozwiązanie z nauki do masowej praktyki rolniczej.

7. Załączniki

Załącznik 1

Zestawienie danych ankietowych z Powiatowych Zespołów Doradztwa

„Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich: Europa inwestująca w obszary wiejskie.”

Operacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej
w ramach Pomocy Technicznej Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020.
Materiał opracowany przez Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie.
Instytucja Zarządzająca PROW 2014-2020 - Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Tabela 1

Ile czasu w roku (w %) doradcy PZD przeznaczali w ostatnich 2 latach na:

Lp.	Wyszczególnienie	% udział czasu pracy w roku
1	Doradzanie rolnikom i mieszkańcom obszarów wiejskich	39
2	Organizowanie i prowadzenie szkoleń	15
3	Działalność informacyjną (przygotowanie materiałów informacyjnych, organizacja i prowadzenie spotkań, artykuły do wydawnictw WODR, informowanie o spotkaniach, inne)	10
4	Działalność upowszechnieniową (pokazy, demonstracje, Dni Otwartych Dni, targi, itp.)	8
5	Podnoszenie kwalifikacji własnych (udział w szkoleniach, samokształcenie)	9
6	Planowanie działalności, sprawozdawczość	10
7	Inne działania – jakie?.....	7
	RAZEM	100%

Tabela 2

Częstotliwość udzielanych porad przez doradców PZD w różnych dziedzinach

(proszę wstawić „X” we właściwej kolumnie)

Lp.	Wyszczególnienie	Bardzo często	Często	Rzadko	Wcale
1	Nawożenie upraw	15	87	56	1

2	Ochrona roślin	32	96	29	0
3	Postęp w technologiach produkcji	6	86	66	1
4	Ochrona środowiska -	19	81	60	0
5	Programy rolnośrodowiskowe	66	76	17	0
6	Prowadzenie gospodarstwa ekologicznego	16	43	93	6
7	Mechanizacja produkcji roślinnej	7	55	93	4
8	Produkcja zwierzęca	14	87	57	1
9	Wymogi wzajemnej zgodności	26	82	50	0
10	Wyposażenie i modernizacja budynków inwentarskich	4	47	100	8
11	Gospodarowanie na OSN	8	37	75	40
12	Odnawialne źródła energii	4	25	112	8
13	Tworzenie dodatkowych źródeł dochodu w gospodarstwie	11	63	85	1
14	Rachunkowość rolnicza	16	89	53	1
15	Sporządzanie biznesplanów	8	51	93	7
16	Pomoc w wypełnianiu wniosków obszarowych	129	27	2	0
17	Pomoc w wypełnianiu wniosków dla działań inwestycyjnych w ramach PROW	69	72	17	1
18	Pomoc w przygotowaniu wniosków kredytowych	5	24	118	12
19	Inne – jakie ?ubezpieczenia majątkowe, podatki				

Tabela 3

Forma i miejsce udzielanych porad

(proszę określić w %)

Lp.	Wyszczególnienie	przez telefon	w biurze doradc y	w gospodarstwie	grupow o
1	Postęp w technologiach produkcji	13	42	33	12
2	Ochrona środowiska -	16	46	26	12
3	Programy rolnośrodowiskowe	13	55	23	9
4	Prowadzenie gospodarstwa ekologicznego	16	51	22	10
5	Mechanizacja produkcji roślinnej	10	43	35	11
6	Produkcja zwierzęca	12	41	34	11
7	Wymogi wzajemnej zgodności	13	39	35	12
8	Wyposażenie i modernizacja budynków inwentarskich	9	41	37	11
9	Gospodarowanie na OSN	18	38	15	16
10	Odnawialne źródła energii	15	46	19	16

11	Rachunkowość rolnicza	9	42	38	10
12	Sporządzanie biznesplanów	7	75	13	3
13	Pomoc w wypełnianiu wniosków obszarowych	7	75	13	3
14	Pomoc w wypełnianiu wniosków dla działań inwestycyjnych w ramach PROW	7	75	13	4
15	Pomoc w przygotowaniu wniosków kredytowych	7	70	11	3

Tabela 4

Częstotliwość organizowanych szkoleń

(proszę wstawić „X” we właściwej kolumnie)

Wyszczególnienie	Bardzo często	Często	Rzadko	Wcale
Produkcja roślinna	27	110	20	2
Nawożenie	6	79	65	7
Ochrona roślin	23	107	26	1
Postęp w technologiach produkcji roślinnej	10	86	58	5
Ochrona środowiska	13	85	57	3
Programy rolnośrodowiskowe	46	84	28	1
Prowadzenie gospodarstwa ekologicznego	15	42	83	19
Odnawialne źródła energii	1	24	117	17
Mechanizacja produkcji roślinnej	1	26	102	29
Produkcja mleka	8	45	79	26
Produkcja trzody	4	49	79	24
Dobrostan zwierząt	16	84	54	5
Bioasekuracja	33	76	47	3
BHP w gospodarstwie rolnym	8	64	77	10
Wyposażenie i modernizacja budynków inwentarskich	0	26	105	27
Tworzenie dodatkowych źródeł dochodu w gospodarstwie	6	59	86	7
Rachunkowość rolnicza	7	74	75	2
Sporządzanie biznesplanów	4	29	76	49
Wypełnianie wniosków obszarowych	81	65	8	5
Wypełnianie wniosków dla działań inwestycyjnych w ramach PROW	55	77	18	5

Tabela 5

Główni odbiorcy korzystający z usług doradczych Państwa PZD

(proszę wstawić „X” we właściwej kolumnie)

Wyszczególnienie	Najczęściej	Często	Rzadko	Sporadycznie	Wcale
------------------	-------------	--------	--------	--------------	-------

Gospodarstwa według wielkości					
Gospodarstwa duże (w skali województwa)	8	55	69	25	2
Gospodarstwa średnie (w skali województwa)	78	72	7	1	1
Gospodarstwa mniejsze (w skali województwa)	51	86	17	3	0
Gospodarstwa według innych kryteriów					
Gospodarstwa dwuzawodowe	20	73	46	18	2
Gospodarstwa specjalistyczne	12	81	46	18	1
Gospodarstwa prowadzone przez młodych rolników – do 40 lat	35	116	9	0	0
Gospodarstwa kierowane przez kobiety	3	57	59	38	2
Grupy producentów rolnych	0	8	36	56	59
Producenci mleka	22	80	39	15	2
Gospodarstwa ekologiczne	16	58	33	42	10
Gospodarstwa warzywnicze	3	27	58	52	18
Gospodarstwa sadownicze	3	25	47	56	25
Inni – proszę wpisać warzywnicze, sadownicze					

Tabela 6

Potrzeby w zakresie podwyższania kwalifikacji doradców PZD pod kątem doradzania rolnikom na rzecz zwiększenia innowacyjności gospodarstw

(jaki % doradców PZD posiada w danej dziedzinie poziom wiedzy wymieniony w kol. 2-4)

Wyszczególnienie	Wiedza, umiejętności doradców PZD w tej dziedzinie są			Ważność tego zakresu wiedzy i umiejętności w pracy doradczej (w skali 1 10)
	wystarczające	wymagają uzupełnienia	brak wiedzy	
1	2	3	4	5
Przykłady innowacji w produkcji roślinnej	35	55	9	7
Nawożenie	52	42	6	7
Ochrona roślin	50	43	7	7
Ochrona środowiska -	54	40	6	6
Programy rolnośrodowiskowe	60	32	8	7
Rolnictwo ekologiczne	49	40	11	6
Odnawialne źródła energii	35	51	14	5
Mechanizacja produkcji roślinnej	42	48	10	5
Przykładowe innowacje w produkcji	34	53	13	6

zwierzęcej				
Produkcja mleka	45	44	11	6
Produkcja trzody	44	46	10	5
Dobrostan zwierząt	66	28	10	7
Wymogi wzajemnej zgodności	70	26	4	7
Wyposażenie i modernizacja budynków inwentarskich	38	48	14	5
Dywersyfikacja produkcji	57	35	8	6
Rozwój obszarów wiejskich	55	37	8	7
Rachunkowość rolnicza	54	38	8	6
Sporządzanie biznesplanów	56	36	8	6
Pomoc w wypełnianiu wniosków obszarowych	82	16	2	8
Pomoc w wypełnianiu wniosków dla działań inwestycyjnych w ramach PROW	60	35	5	8
Pomoc w przygotowaniu wniosków kredytowych	50	40	10	5
Uprawnienia doradcy rolnośrodowiskowego	60	29	11	7
Uprawnienia „doradcy rolniczego”	70	25	5	8
Uprawnienia do prowadzenia rachunkowości w gospodarstwie rolnym	45	37	18	6

Tabela 7

Ranking ważności różnych źródeł wiedzy w pracy doradczej o innowacjach możliwych do zastosowania w gospodarstwach rolnych

(ważność: wiarygodne, dostępne do wykorzystania w pracy doradczej, dotyczące istotnych problemów, itp.)

Wyszczególnienie	Bardzo istotne	Istotne	Mało istotne	Nieistotne
Internet	119	36	2	0
Programy telewizyjne	14	68	72	5
Prasa rolnicza	52	100	7	0
MRiRW	90	57	10	3
ARiMR	110	40	6	3
ARR, ANR	73	61	21	5
Instytucje samorządowe i rządowe	17	80	54	9
Instytuty badawcze rolnicze	61	73	25	1
Uniwersytety rolnicze	38	74	42	6
Państwowe Inspekcje	31	102	21	5
Centrum Doradztwa Rolniczego	92	58	8	1

Organizacje pozarządowe	1	47	94	18
Firmy sprzedające środki produkcji roślinnej	9	108	40	3
Firmy sprzedające środki do produkcji zwierzęcej	10	100	46	3
Firmy sprzedające maszyny	12	98	45	4
Firmy sprzedające urządzenia do wyposażenia budynków inwentarskich	10	92	54	4
Firmy skupujące produkty rolnicze	13	80	57	10
Prywatne firmy doradcze	2	16	71	71
Branżowe związki producentów rolnych	6	73	71	10
Biura rachunkowe	2	31	76	44

8. Proszę wymienić minimum 3 zagadnienia, tematy, które (mają) będą miały wpływ na

przyspieszenie procesów innowacyjnych w rolnictwie

- 1) Efektywniejszy transfer wiedzy z nauki do doradztwa
- 2) Więcej przykładów innowacji w rolnictwie
- 3) Prezentowanie innowacyjnych rozwiązań i ich dostępność
- 4) Efektywniejsza współpraca z instytutami rolniczymi, niewystarczające kontakty z instytutami,
- 5) Uproszczenie procedur, mechanizmów wsparcia dla działań wspierających innowacje, wydłużenie czasu na składanie wniosków, łatwiejszy dostęp do funduszy na rozwój
- 6) „chęć dzielenia się” wiedzą i doświadczeniami z innymi rolnikami,
- 7) Wyposażenie doradców w nowoczesny sprzęt
- 8) Wyższe wynagrodzenie doradców
- 9) Profesjonalne szkolenia specjalistyczne dla doradców połączone z przykładami innowacyjnych rozwiązań
- 10) Prowadzenie demonstracji upowszechnieniowych
- 11) Precyzyjne nawożenie i ochrona roślin
- 12) Możliwość pozyskania środków finansowych na wspieranie innowacji
- 13) Więcej praktycznych zajęć w szkoleniach dla doradców i rolników
- 14) Zbyt dużo „niefachowych” Informacji na ten temat w pismach rolniczych,
- 15) Zbyt duża ilość różnorodnych zadań dla doradców
- 16) Większa opłacalność produkcji rolniczej

9. Najważniejsze obecnie problemy w pracy doradczej i sposoby ich rozwiązania

(proszę wymienić działania, które w istotny sposób mogą polepszyć efektywność pracy doradczej)

- 1) Niskie wynagrodzenie doradców,

„Zniwelować stale zwiększające się dysproporcje pomiędzy wymogami i wynagrodzeniem minimalnym”

„Wzrost wynagrodzeń, ażeby doradcy nie musieli angażować się w szukanie dodatkowych źródeł dochodu”

„Brak młodych pracowników – zbyt niskie pensje” – starzejąca się kadra doradcza.

„Brak perspektyw dla młodych pracowników.

- 2) Brak odpowiednich szkoleń – więcej fachowych szkoleń specjalistycznych, technologicznych z praktycznymi wizytami w innowacyjnych gospodarstwach.
- 3) Brak możliwości systematycznego podwyższania kwalifikacji
- 4) Brak nowoczesnego wyposażenia doradców – komputery z oprogramowaniem, oznaczanie odczyny gleby, zawartości azotu w nawozach naturalnych, programów do prognozowania wystąpienia chorób roślin uprawnych.
- 5) Nadmierna biurokracja w pracy doradczej oraz w korzystaniu z działań PROW, brak kompletnej i ostatecznej wiedzy w momencie rozpoczynania naborów dla działań kierowanych do rolników, zbyt często zmieniają się zasady korzystania ze środków PROW.
- 6) Zbyt mało specjalistów – potrzebna specjalizacja w doradztwie,
- 7) Brak środków budżetowych na działalność upowszechnieniową.

10. Czy doradcy PZD specjalizują się w potrzebnych/wybranych dziedzinach?

(na podstawie rodzaju udzielanych porad)

TAK 104

NIE - 56

11. Obecnie w PZD pracuje:

a. więcej doradców niż: gmin w powiecie	23,
b. mniej doradców niż: gmin w powiecie	67
c. tyle samo doradców co gmin w powiecie	70.

12. Jeżeli miejscem świadczenia pracy doradców byłaby siedziba PZD to efektywność pracy doradczej (wybraną odpowiedź proszę zakreślić)

a) zwiększy się	19,
b) zmniejszy się	77,
c) nie będzie to miało znaczenia	64

Komentarz e dotyczą głównie zmniejszenia efektywności pracy doradczej:

- 1) wiele porad wymaga wizyty w gospodarstwie, z gminy bliżej do gospodarstwa, rolnicy oczekują wizyty w gospodarstwie
- 2) do PZDR dalej rolnikom – to ograniczy kontakty
- 3) – to oddali doradców od rolników

Komentarze dotyczące zwiększenia efektywności:

- 1) Pracujemy tylko w PZD
- 2) Doradcy mogliby łatwiej korzystać z doświadczenia zespołu.

.....

13. Czy na terenie działania PZD funkcjonują:

1) prywatne akredytowane podmioty doradcze	TAK	75	NIE - 79
2) inne prywatne podmioty doradcze	TAK	133	NIE - 20

14. Współpraca z prywatnymi podmiotami doradczymi (PPD).

1) jakie usługi doradcze świadczą PPD

Głównie wnioski o dopłaty bezpośrednie, programy rolno-środowiskowe, biznes plany do działań PROW

2) którzy rolnicy korzystają z usług PPD

Różne obszarowo gospodarstwa, cały przekrój gospodarstw ale głównie średnie i duże, najczęściej te które korzystały z usług doradcy gdy był pracownikiem WODR.

3) czy istnieje współpraca doradców PZD z PPD (tak, nie),

Nie ma takiej potrzeby, to działalność konkurencyjna.

15. Z jakimi partnerami (firmami, instytucjami, organizacjami) współpracuje się Państwu najlepiej w rozwiązywaniu problemów doradczych rolników ?

„Generalnie staramy się podtrzymywać / pielęgnować poprawne kontakty ze wszystkimi, którzy są zainteresowani współpracą z nami. Trudno jest wymienić kolejność partnerów np. od najlepszych do Generalnie, poprawność relacji, np. z samorządami przekłada się np. na nieodpłatne użyczenie sali wykładowej, dopłatę do wyjazdu studyjnego, etc, co w przypadku naszych skromnych możliwości finansowych jest sprawą bardzo istotną i niejednokrotnie decyduje o powodzeniu takiego, czy innego zaplanowanego działania”.

Największe liczby wskazań dotyczyły:

ARiMR, ARR, PIORiN, Urzędy Gmin, Powiatowa Inspekcja Weterynaryjna/Powiatowy Lekarz Weterynarii, Izby Rolnicze – te instytucje wymieniła ponad połowa respondentów

Mniejszą ilość razy wskazane były następujące instytucje, organizacje, firmy:

KRUS, Stacje Chemiczno-Rolnicze, Związki branżowe rolników, ANR, uczelnie i instytuty, sprzedający środki do produkcji rolniczej, CDR, szkoły rolnicze, zakłady doświadczalne, Stacje Hodowli Roślin

16. Z jakimi firmami, instytucjami, organizacjami współpraca jest najtrudniejsza?

Odpowiedzi na powyższe pytanie bardzo zróżnicowane. Najczęściej powtarzaną odpowiedzią była „BraK”. Wśród instytucji wymienianych jako trudni partnerzy do współpracy powtarzały się:

- Biura Powiatowe ARiMR,
- prywatne podmioty doradcze,
- duże firmy branżowe sprzedające środki do produkcji rolnej,
- Lokalne Grupy Działania,
- SANEPID,
- uczelnie i instytuty,

Najlepiej sytuację współpracy oddają przytoczone niżej wypowiedzi respondentów:

„Trudności pojawiają się kiedy chcemy skorzystać z porad i pomocy firm, które chronią swoją wiedzę ponieważ na niej zarabiają (np. firmy nasienne, nawozowe, sprzedawcy maszyn)”

„Staramy się o współpracę z wszystkimi podmiotami, nie wskażę pomiotów gdzie jest najtrudniej bo w głównej mierze zależy to od osoby z którą się współpracuje

„Z wszystkimi instytucjami współpracujemy, jeżeli jest taka potrzeba”

„Nie współpracujemy z firmami, organizacjami i instytucjami, które nie są zainteresowane współpracą”

„W naszym przypadku sądzę, że nie można tak określić rodzaju współpracy. Powodzenie naszych działań - wprawdzie ograniczony zasięg wskutek niewystarczających środków finansowych - zależy od poprawnych relacji ze wszystkimi. Nasze motto to: "zgoda buduje, niezgoda rujnuje" i to się sprawdza. Gdyby jeszcze można było wykazać się całym potencjałem, jaki w nas drzemie, póki jeszcze nam "chce się chcieć", to sadzę, że w wielu przypadkach byśmy byli poza konkurencją”.

„Trudne pytanie: bardzo dobrze współpracuje się z pracownikami ARiMR - lecz współpraca bywa niełatwa; głównie nie zależy to od instytucji jako takiej ale od ludzi tam pracujących: z niektórymi samorządami się źle współpracuje, jak również z niektórymi członkami izb rolniczych czy związków zawodowych”

17. Uwagi, propozycje, komentarze !

Sprawowanie nadzoru i kontroli nad działalnością firm doradczych sektora prywatnego. Szczególnie nad rzetelnością udzielanych przez nich informacji.

Szkolić doradców i dać godziwie zarobić oraz umiejętnie nadzorować a wszystko pójdzie we właściwym kierunku.

Zbyt niskie wynagrodzenie doradców nie mobilizuje do podejmowania wyzwań i pełnego zaangażowania w pracy. Brak wsparcia finansowego ze strony jednostki (ODR i Ministerstwa) na podnoszenie kwalifikacji doradców (podejmowanie studiów podyplomowych na poszczególnych kierunkach np. studia podyplomowe z zakresu integrowanej ochrony i integrowanej produkcji). Ankieta nie jest miarodajna ze względu na uśrednienie zagadnień. Poszczególni doradcy w niektórych przypadkach mieli skrajnie różne podejście i opinie dotyczące ważności zadań w wykonywanej pracy.

Zwiększyć środki pieniężne na wynagrodzenia doradców do średniej krajowej.

Wzmocnienie i doposażenie państwowego doradztwa rolniczego ze względu na pojawiającą się wyspecjalizowaną konkurencję na rynku rolniczych usług doradczych. Rolnicy w obecnym czasie chętnie korzystają z naszych - bezpłatnych usług doradczych.

Na początku lat 80-tych doradca WOPR zarabiał na poziomie 100-115% średniej krajowej. Dziś dorabiając w komercji(przy pracy 10-12 godzin dziennie) - doradcy zarabiają na poziomie na 75- 90 % średniego wynagrodzenia w kraju

Na każdej gminie powinien być jeden doradca ,specjalizacja doradców ,wyższe zarobki doradców ,opracowany system motywacyjny,wprowadzenie systemu awansu zawodowego w oparciu o staż pracy i zarobki

Pracownicy PZDR są wykształceni, systematycznie uzupełniają wiedzę, są bardzo zaangażowani w wykonywanie zadań statutowych i zleczanych na bieżąco wynikających z sytuacji w rolnictwie. Nowy pracownik potrzebuje bardzo długiego okresu dostosowania się do pracy doradczej. Stąd należałoby inwestować w środowisko doradców by usprawnić ich pracę.

Jesteśmy kadrą doradczą z dużym potencjałem, z właściwymi kwalifikacjami, zawsze do dyspozycji rolnika potrzebującego porady, pomocy w wypełnieniu dokumentacji. Nie jesteśmy jednak właściwie doceniani za naszą pracę zarówno finansowo jak i zawodowo i społecznie.

Należy podnieść status doradcy poprzez zdecydowany wzrost wynagrodzeń. Opracować i wdrożyć system awansu zawodowego doradcy. Wprowadzić szkolenia praktyczne dla doradców.

Od lat bardzo niska płaca za tak odpowiedzialną i trudną pracę. Niskie ubezpieczenia doradców w razie popełnionych błędów. Słabe wyposażenie i praca tylko przy biurku co stwarza, że firmy konkurencyjne nas wyprzedzają w e wnioskach pomocowych i innych komercjach.

Szkolenia organizowane przez CDR są zbyt obszerne, szczegółowe omawiające zbyt szczegółowo problemy. W większości tematyka jest oczywista dla rolników. Rolnicy potrzebują wiedzy konkretnej skondensowanej, a nie tak rozbudowanej.

Umożliwianie kontaktu z Instytucjami poprzez między innymi dojazdy. Więcej wyjazdów w teren do rolników.

Podstawa to pieniądze; jeśli ktoś wykonuje dobrą pracę, jest o tym przekonany (subiektywnie), ale też w ocenie obiektywnej odbiorcy usługi - to normalne jest, że oczekuje godziwej zapłaty (funkcja motywacyjna pieniądza). I jeszcze jedna ważna moim i nie tylko moim zdaniem. Otóż była Dyrektor WODR P. Szalczyk - jakiś czas temu - dokonywała weryfikacji w zakresie przyjmowanych doradców. Kierowano się zasadą, że jeśli jest dwóch doradców o tych samych kwalifikacjach ubiegających się o pracę, z tym, że jeden posiada gospodarstwo rolne, a drugi nie posiada, to pierwszeństwo miał ten, którego jedynym źródłem utrzymania była wyłącznie praca w WODR. W innej sytuacji narażamy się na komentarze, "jak doradca może mi doradzić, jak sam w podobnym, własnym gospodarstwie nie dał rady i musiał dodatkowo przejść na posadę państwową", a to zapewne, nie sprzyja podnoszeniu rangi doradztwa.

Dokładne określenie legislacyjne warunków współpracy z instytucjami około rolniczymi i samorządami na terenie PZD. Podniesienie prestiżu i roli doradztwa państwowego. Zapewnienie właściwych warunków lokalowych, płacowych i wyposażeniowych porównywalnymi z warunkami innych instytucji około rolniczych na terenie powiatu.

Brak stabilizacji w zatrudnieniu wynikający z nieadekwatnych poborów w stosunku do nakładów pracy doradcy.

w zdecydowanej większości nie jesteśmy prawnikami - potrzebna nam jest pomoc, wskazówki, bieżące porady dotyczące ciągle zmieniających się przepisów prawnych; wsparcie w interpretacji przepisów - np: coś na kształt uzasadnień do projektowanych aktów prawnych - ale już po wydaniu tych przepisów. Może takie informacje powinny być dostępne na stronie www CDR po zalogowaniu się doradcy.

Główna praca doradcza w tej chwili polega na opracowaniu wniosków w ramach programów PROW, programu rolno środowiskowo klimatycznego, rolnictwa ekologicznego, wniosków obszarowych dlatego w tym obszarze potrzebujemy wsparcia. Porady technologiczne w dużo lepszy sposób są realizowane przez wyspecjalizowane firmy np. nawozowe, nasienne, dostawców środków ochrony roślin i maszyn. Z tak przygotowanymi i wyspecjalizowanymi w pojedynczych dziedzinach fachowcami nigdy nie będziemy mieli szansy konkurować. Ciągłe zmiany w przepisach dotyczących programów i wniosków uniemożliwiają doradcom nakierowanie rolników na konkretne działania bo nigdy nie wiadomo co będzie obowiązywać w następnym roku, a tymczasem działania podejmowane przez gospodarstwa mają skutki wieloletnie. W związku z żalosnym uposażeniem doradców coraz więcej z nich odchodzi z pracy, a ci którzy zostają mają coraz mniej energii i chęci do pracy dlatego trudno spodziewać się od nich pełnego zaangażowania w pracę. Praca doradcy wymaga ciągłego zdobywania wiedzy często w czasie wolnym ponieważ w ciągu pracy (szczególnie w okresie składania wniosków), a obecnie doradcy po pracy w PZD muszą szukać dodatkowych źródeł dochodu a nie wiedzy. Dodatkową bolączką jest ciągłe planowanie i sprawozdawczość, która często zabiera więcej czasu pracy niż doradztwo (szczególnie kierownikom, którzy muszą dzielić swój czas pracy pomiędzy funkcje kierownika i doradcy) a nie przynosi żadnych wymiernych korzyści.

Zwieszenie płacy doradcom, co spowoduje lepszą motywację do pracy. Stworzenie specjalizacji w poszczególnych PZDR. Zwiększenie zatrudnienia.

Dobre doradztwo wymaga wyspecjalizowanej i wykwalifikowanej kadry, dobrze opłacanej, która zna się na swojej dziedzinie i w jednym kierunku cały czas się doskonali. Rolnicy wymagają szybkiej i bardzo fachowej pomocy, co jest trudne do zrealizowania z powodu dużej ilości różnego rodzaju obowiązków. Doradca rolny pracujący na gminie powinien nakierować, dać wskazówki do najlepszego rozwiązania problemu lub wskazać miejsce, gdzie dany problem może rozwiązać. W obecnej sytuacji doradca rolny jest od wszystkiego, tzn. wypełnia wnioski (materiał siewny, dopłaty obszarowe, PROW-które wymagają posiadania olbrzymiej wiedzy od doradcy), organizuje szkolenia, prowadzi demonstracje, FADN, kursy chemiczne i wiele innych.

Poprawa finansowania doradztwa, kształcenie doradców w specjalizacje, mniejszy nacisk na zarabianie

Ścisła współpraca z ARiMR. Więcej szkoleń praktycznych w instytutach i na uczelniach.

Załącznik 2

Zestawienie danych ankietowych z prywatnych akredytowanych podmiotów doradczych

„Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich: Europa inwestująca w obszary wiejskie.”

Operacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej
w ramach Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata
2014-2020.

Institucja Zarządzająca PROW 2014-2020 - Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Częstotliwość udzielanych porad w różnych dziedzinach

(proszę wstawić „X” we właściwej kolumnie)

Lp.	Wyszczególnienie	Bardzo często	Często	Rzadko	Wcale
1	Nawożenie upraw roślin	2	2	2	0
2	Ochrona roślin	3	0	3	0
3	Postęp w technologiach produkcji	2	0	4	0
4	Ochrona środowiska -	3	1	2	0
5	Programy rolnośrodowiskowe	6	0	0	0
6	Prowadzenie gospodarstwa ekologicznego	3	2	1	0
7	Mechanizacja produkcji roślinnej	1	2	3	0
8	Produkcja zwierzęca	2	2	2	0
9	Wymogi wzajemnej zgodności	0	1	5	0
10	Wyposażenie i modernizacja budynków inwentarskich	1	1	4	1
11	Gospodarowanie na OSN	2	2	1	1
12	Odnawialne źródła energii	0	0	6	0
13	Tworzenie dodatkowych źródeł dochodu w gospodarstwie	1	2	3	0
14	Rachunkowość rolnicza	1	2	3	0
15	Sporządzanie biznesplanów	4	1	1	0
16	Pomoc w wypełnianiu wniosków obszarowych	4	1	1	0
17	Pomoc w wypełnianiu wniosków dla działań inwestycyjnych w ramach PROW	5	1	0	0
18	Pomoc w przygotowaniu wniosków kredytowych	2	0	4	0

Tabela 2**Forma i miejsce udzielanych porad**

(proszę określić w %)

Lp.	Wyszczególnienie	przez telefon	w biurze	w gospodarstwie	grupowo
1	Postęp w technologiach produkcji	13	65	23	
2	Ochrona środowiska -	5	70	25	
3	Programy rolnośrodowiskowe	17	57	26	
4	Prowadzenie gospodarstwa ekologicznego	15	55	30	
5	Mechanizacja produkcji roślinnej	18	48	34	
6	Produkcja zwierzęca	5	53	42	
7	Wymogi wzajemnej zgodności	8	52	38	2
8	Wyposażenie i modernizacja budynków inwentarskich	10	45	45	
9	Gospodarowanie na OSN	15	55	30	
10	Odnawialne źródła energii	28	48	7	17
11	Rachunkowość rolnicza	20	50	13	17
12	Sporządzanie biznesplanów	7	67	26	
13	Pomoc w wypełnianiu wniosków obszarowych	5	87	8	
14	Pomoc w wypełnianiu wniosków dla działań inwestycyjnych w ramach PROW	7	75	18	
15	Pomoc w przygotowaniu wniosków kredytowych	2	68	13	
16	Inne – jakie ? wniosków o dopłaty do materiału siewnego, ubezpieczenia	10	90		

Tabela 3**Częstotliwość organizowanych szkoleń**

(proszę wstawić „X” we właściwej kolumnie)

Prywatne podmioty doradcze generalnie nie prowadziły szkoleń. Wyjątek stanowiły szkolenia dla rolników dotyczące programów rolnośrodowiskowych oraz dobrostanu zwierząt, które przez podmioty udzielające odpowiedzi określone zostały jako często.

Wyszczególnienie	Bardzo często	Często	Rzadko	Wcale
Produkcja roślinna				
Nawożenie				
Ochrona roślin				

Postęp w technologiach produkcji roślinnej				
Ochrona środowiska				
Programy rolnośrodowiskowe				
Prowadzenie gospodarstwa ekologicznego				
Odnawialne źródła energii				
Mechanizacja produkcji roślinnej				
Produkcja mleka				
Produkcja trzody				
Dobrostan zwierząt				
Bioasekuracja				
BHP w gospodarstwie rolnym				
Wyposażenie i modernizacja budynków inwentarskich				
Tworzenie dodatkowych źródeł dochodu w gospodarstwie				
Rachunkowość rolnicza				
Sporządzanie biznesplanów				
Wypełnianie wniosków obszarowych				
Wypełnianie wniosków dla działań inwestycyjnych w ramach PROW				
Inne – jakie ?.....				

Tabela 4

Główni odbiorcy korzystający z usług doradczych

(proszę wstawić „X” we właściwej kolumnie)

Wyszczególnienie	Naj- częściej	Często	Rzadko	Spora- dycznie	Wcale
Gospodarstwa według wielkości					
Gospodarstwa duże (w skali województwa)	3	3	3	3	1
Gospodarstwa średnie (w skali województwa)	4	3	4	4	3
Gospodarstwa mniejsze (w skali województwa)	3	2	3	1	4
Gospodarstwa według innych kryteriów					
Gospodarstwa dwuzawodowe	3	2	3	2	1
Gospodarstwa specjalistyczne	3	3	4	3	1
Gospodarstwa prowadzone przez młodych	3	3	3	3	4

rolników – do 40 lat					
Gospodarstwa kierowane przez kobiety	2	2	1	2	1
Grupy producentów rolnych	0	1	1	1	0
Producenci mleka	4	3	2	3	3
Gospodarstwa ekologiczne	3	3	2	3	1
Gospodarstwa warzywnicze	2	2	1	1	0
Gospodarstwa sadownicze	2	2	0	1	0

Tabela 5

Potrzeby w zakresie podwyższania kwalifikacji pod kątem doradzania rolnikom na rzecz zwiększenia innowacyjności gospodarstw

(jaki % doradców *prywatnego podmiotu doradczego* posiada w danej dziedzinie poziom wiedzy wymieniony w kol. 2-4)

Wyszczególnienie	Wiedza, umiejętności doradców w tej dziedzinie są			Ważność tego zakresu wiedzy i umiejętności w pracy doradczej (w skali 1-10) 10 - najwyższa
	wystarczające	wymagają uzupełnienia	brak wiedzy	
1	2	3	4	5
Przykłady innowacji w produkcji roślinnej	30	50	20	5
Nawożenie	48	50	2	6
Ochrona roślin	48	32	20	5
Ochrona środowiska -	81	17	2	6
Programy rolnośrodowiskowe	82	18	0	8
Rolnictwo ekologiczne	58	22	20	5
Odnawialne źródła energii	40	60	0	4
mechanizacja produkcji roślinnej	35	42	23	3
Przykładowe innowacje w produkcji zwierzęcej	31	43	26	3
Produkcja mleka	49	26	25	4
Produkcja trzody	38	38	24	4
Dobrostan zwierząt	65	15	40	6
Wymogi wzajemnej zgodności	70	20	10	7

Wyposażenie i modernizacja budynków inwentarskich	33	43	24	3
Dywersyfikacja produkcji	58	22	20	5
Rozwój obszarów wiejskich	58	28	12	6
Rachunkowość rolnicza	25	55	20	5
Sporządzanie biznesplanów	47	28	25	4
Pomoc w wypełnianiu wniosków obszarowych	90	8	2	8
Pomoc w wypełnianiu wniosków dla działań inwestycyjnych w ramach PROW	78	18	8	4
Pomoc w przygotowaniu wniosków kredytowych	52	38	10	5
Uprawnienia doradcy rolnośrodowiskowego	92	4	4	9
Uprawnienia „doradcy rolniczego”	97	2	1	8
Uprawnienia do prowadzenia rachunkowości w gospodarstwie rolnym	12	38	50	6

Tabela 6

Ranking ważności różnych źródeł wiedzy w pracy doradczej o innowacjach możliwych do zastosowania w gospodarstwach rolnych

(ważność: wiarygodne, dostępne do wykorzystania w pracy doradczej, dotyczące istotnych problemów, itp.)

Wyszczególnienie	Bardzo Istotne	Istotne	Mało istotne	Nieistotne
Internet	3	3	0	0
Programy telewizyjne	1	2	2	1
Prasa rolnicza	2	3	0	1
MRiRW	3	3	0	0
ARiMR	3	3	0	0
ARR, ANR	3	1	1	1
Instytucje samorządowe i rządowe	2	1	1	1
Instytuty badawcze rolnicze	3	2	1	0
Uniwersytety rolnicze	1	0	4	1
Państwowe Inspekcje	1	1	3	1
Centrum Doradztwa Rolniczego	5	1	0	0
Organizacje pozarządowe	0	2	2	2
Firmy sprzedające środki produkcji roślinnej	1	2	2	1
Firmy sprzedające środki do produkcji zwierzęcej	1	2	2	1
Firmy sprzedające maszyny	1	2	2	1
Firmy sprzedające urządzenia do wyposażenia budynków inwentarskich	1	2	2	1
Firmy skupujące produkty rolnicze	1	1	3	1
Prywatne firmy doradcze	2	3	0	1

Branżowe związki producentów rolnych	0	1	4	1
Biura rachunkowe	0	3	2	1

7. Proszę wymienić minimum 3 zagadnienia, tematy, które (mają) będą miały wpływ na przyspieszenie procesów innowacyjnych w rolnictwie

- 1) szkolenia rolników,
- 2) szkolenia doradców,
- 3) upowszechnianie innowacyjnych rozwiązań,
- 4) promocja gospodarstw innowacyjnych,
- 5) wymiana doświadczeń.

8. Najważniejsze obecnie problemy w pracy doradczej i sposoby ich rozwiązania

- 1) brak wystarczającej ilości szkoleń dotyczących innowacji
- 2) kumulacja naborów na różne działania PROW w jednym czasie,
- 3) brak jednakowej interpretacji przepisów przez Biura Powiatowe ARiMR
- 4) brak kompletnych przepisów w chwili uruchamiania naborów
- 5) brak przepisów do reprezentowania rolników przed ARiMR przez doradców

9. Z jakimi partnerami współpracuje się Państwu najlepiej w rozwiązywaniu problemów doradczych rolników ?

- 1) centrala ARiMR, MRiRW
- 2) inne prywatne podmioty doradcze,
- 3) urzędy gmin, Starostwa powiatowe, PIORiN, Stacje Chemiczno-Rolnicze
- 4) Centrum Doradztwa Rolniczego,
- 5) dilerzy środków do produkcji rolniczej.

10. Z jakimi firmami, instytucjami, organizacjami współpraca jest najtrudniejsza?

- 1) Biura Powiatowe ARiMR,
- 2) Ośrodki Doradztwa Rolniczego
- 3) Urząd Wojewódzki, 4) podmioty skupujące płody rolne.

11. Uwagi, propozycje, komentarze !

Brak uwag i komentarzy. Jedna uwaga dotyczy późniejszego dostępu prywatnych podmiotów doradczych do szkoleń w stosunku do pracowników ODR.

Scenariusz grupy fokusowej – dorady rolniczy (doradztwo publiczne)

Cel badania: Wyjaśnienie celu badania KSOW, informacja o założeniach badania poprzez grupę fokusową i zasad interpretacji wyników. Podkreślenie anonimowości badań.

I. **Prezentacja respondentów:**

1. Wykształcenie,
2. Doświadczenie zawodowe (lata pracy, specjalizacja),

II. **Charakterystyka klientów:**

1. Liczba klientów (wg typów klientów stałych, okazjonalnych),
2. Typ gospodarstw (obszar, specjalizacja),
3. Pytanie dodatkowe: czy na liczbę klientów miało wpływ działanie z PROW 2007-2013 Wsparcie usług doradztwa rolniczego?

III. **Zakres świadczonych usług:**

1. Typ świadczonych usług (np. wypełnianie wniosków, doradztwo technologiczne itd.)
2. Sezonowość obciążenie pracy doradcy w ciągu roku.
3. Ocena aktualnego systemu świadczenia usług przez doradców z systemu WODR.

IV. **Odniesienie do doradców rolniczych z sektora prywatnego.**

1. Relacja doradcy prywatni działający w ramach certyfikacji CDR a dilerzy/reprezentanci handlowi firm komercyjnych.
2. Charakterystyka/ocena działalności doradców prywatnych działających w ramach systemu CDR na terenie działania respondentów. (zakres usług, udział w rynku, ocena potencjału konkurencyjnego w stosunku do doradztwa publicznego).
3. Charakterystyka/ocena działalności dilerów/reprezentantów handlowych firm komercyjnych.

V. **Problem promocji innowacyjności w rolnictwie .**

1. Jak jest postrzeganie aktualnego stanu innowacyjnych rozwiązań i jej promocji wśród rolników/osób zarządzających gospodarstwami rolnymi?
2. Jakie są czynniki zwiększające gotowość do podejmowania innowacyjnych rozwiązań przez rolników (np. wielkość gospodarstwa, specjalizacja, forma własności)?
3. Skąd respondenci pozyskują informacje o interesujących ich nowościach na rynku w zakresie metod/technologii dotyczących produkcji rolniczej? (np. publikacje naukowe, materiały informacyjne,, media – jakie, skąd dostęp, czy mają kontakty z przedstawicielami nauki, jeśli tak, to skąd te kontakty, jaka jest ich geneza, internet – jakie strony.
4. Czy forma dostępnych informacji w mediach, publikacjach informacyjno-popularyzatorsko placówek naukowo-badawczych jest dostosowana do oczekiwań doradców i rolników?

5. Gdzie i w jakiej formie powinny być dostępne informacje o nowościach technologicznych? (np. internet, ośrodki doradztwa rolniczego, biura powiatowe ARiMR, inne?)

VI. Główne bariery w pracy doradcy rolniczego

Jakie są główne bariery w pracy doradców rolniczych w systemie doradztwa publicznego

Scenariusz grupy fokusowej – dorady rolniczy (certyfikowane prywatne podmioty doradcze)

Cel badania: Wyjaśnienie celu badania KSOW, informacja o założeniach badania poprzez grupę fokusową i zasad interpretacji wyników. Podkreślenie anonimowości badań.

I. Prezentacja respondentów:

1. Wykształcenie,
2. Doświadczenie zawodowe (lata pracy, specjalizacja),

II. Charakterystyka klientów:

1. Liczba klientów (wg typów klientów stałych, okazjonalnych),
2. Typ gospodarstw (obszar, specjalizacja),

III. Zakres świadczonych usług:

1. Typ świadczonych usług (np. wypełnianie wniosków, doradztwo technologiczne, udział w tynku, ocena potencjału konkurencyjnego w stosunku do doradztwa publicznego) itd.)
2. Sezonowość obciążenie pracy doradcy w ciągu roku.
3. Ocena aktualnego systemu świadczenia usług .

IV. Odniesienie do doradców rolniczych .

1. Relacja doradcy prywatni działający w ramach certyfikacji CDR a dilerzy/reprezentanci handlowi firm komercyjnych.
2. Charakterystyka/ocena działalności doradców publicznych działających w ramach systemu CDR na terenie działania respondentów.
3. Charakterystyka/ocena działalności dilerów/reprezentantów handlowych firm komercyjnych.

V. Problem promocji innowacyjności w rolnictwie .

1. Jak jest postrzeganie aktualnego stanu innowacyjnych rozwiązań i jej promocji wśród rolników/osób zarządzających gospodarstwami rolnymi?
2. Jakie są czynniki zwiększające gotowość do podejmowania innowacyjnych rozwiązań przez rolników (np. wielkość gospodarstwa, specjalizacja, forma własności)?
3. Skąd respondenci pozyskują informacje o interesujących ich nowościach na rynku w zakresie metod/technologii dotyczących produkcji rolniczej? (np. publikacje naukowe, materiały informacyjne,, media – jakie, skąd dostęp, czy mają kontakty z przedstawicielami nauki, jeśli tak, to skąd te kontakty, jaka jest ich geneza, internet – jakie strony.

4. Czy forma dostępnych informacji w mediach, publikacjach informacyjno-popularyzatorsko placówek naukowo-badawczych jest dostosowana do oczekiwań doradców i rolników?
5. Gdzie i w jakiej formie powinny być dostępne informacje o nowościach technologicznych? (np. internet, ośrodki doradztwa rolniczego, biura powiatowe ARiMR, inne?)

VI. Główne bariery w pracy doradcy rolniczego

1. Jakie są główne bariery w pracy doradców rolniczych w systemie doradztwa prywatnego.
2. Jak jest perspektywa rozwoju prywatnego doradztwa rolniczego w Polsce (w rozumieniu doradztwa działającego w ramach certyfikacji CDR).

7.3. Scenariusz fokusa z kadrą zarządzającą WODR

7.4. Scenariusz z rolnikami

Scenariusz grupy fokusowej – rolnicy, klienci usług doradztwa rolniczego

Cel badania: Wyjaśnienie celu badania KSOW, informacja o założeniach badania poprzez grupę fokusową i zasad interpretacji wyników. Podkreślenie anonimowości badań.

I. Prezentacja respondentów:

1. Wykształcenie,
2. Doświadczenie zawodowe (wielkość gospodarstwa, lata pracy, specjalizacja),

II. Charakterystyka usług doradczych :

1. Z jakich usług doradczych korzystaj a respondenci (wypełnianie wniosków, technologiczne itd. ?
2. Charakterystyka/ocena usług doradztwa publicznego
3. Charakterystyka/ocena usług doradztwa prywatnego z systemu certyfikacji CDR.
4. Charakterystyka/ocena usług doradztwa komercyjnego (dilerzy, reprezentanci prywatnych firm sprzedających środki do produkcji rolnej).
5. Porównanie mocnych i słabych stron różnego typu doradców (jakość usług, dostęp do najnowszych rozwiązań, obiektywizm, odniesienie szczególnie do jakości usług doradztwa technologicznego).

III. Zakres usług brakujących/dostępnych w niewystarczającym stopniu:.

1. Czy jest jakiś zakres usług, których wg. respondentów brakuje na rynku lub też są dostępne w stopniu niewystarczającym?
2. Czy jest jakiś zakres usług, które powinny świadczone przez doradztwo publiczne nieodpłatnie? Jeśli tak, to w jakim zakresie, dla jakich grup odbiorców, czy należałoby różnicować zakres usług bezpłatnych wg. jakiś kryteriów? Jeśli tak to jakich – wielkość gospodarstwa, wysokość dochodów itd.)?

IV. Źródła pozyskiwania informacji o nowościach.

1. Skąd respondenci pozyskują informacje o interesujących ich nowościach na rynku w zakresie metod/technologii dotyczących produkcji rolniczej? (np. doradcy, jeśli tak to jacy komercyjni czy z systemu doradców certyfikowanych przez CDR, z systemu doradców publicznych czy prywatnych, jak uzasadniają swoje opinie, media – jakie, skąd dostęp, czy mają kontakty z przedstawicielami nauki, jeśli tak, to skąd te kontakty, jaka jest ich geneza, internet – jakie strony).
2. Czy forma dostępnych informacji w mediach, publikacjach informacyjno-popularyzatorsko ośrodków doradztwa rolniczego, placówek naukowo-badawczych jest dostosowana do oczekiwań rolników
3. Gdzie i w jakiej formie powinny być dostępne informacje o nowościach technologicznych? (np. internet, ośrodki doradztwa rolniczego, biura powiatowe ARiMR, inne?)